

ШЫН

№ 72
(17716)

2009 чылдың
июнь 30,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Нийтиел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ААС-КЕЖИК ДОКТААП, ӨЗҮП МАНДЫҢАР

Аныяктар хүнүнде болган чараш, солун хемчеглерниң бирээзи – «Азияның төвү» тураскаалдың чанынга өг-бүлө тудуп турар аныяктарның бадылажылга езулалын эрттиргени.

Хүн чыгып келген чон-биле ылчыннашкан-даа дег, булуттар артыңча чаштып каап, алдын чайыр херелдери-биле шонуп каап турар, оюнзураа-даа аажок. Кайыын тура, чонну кыйгырганзыг хөгжүм үнү өйлөп-өйлөп дыңзып, орус, тыва, даштыкы ырылар чаңгыланып туру. Күчүлүг Улуг-Хемниң агымының даажын дыңнап, эрик дургаар дыштанып чорааннар чүү болурун сонуургал, чыылза-чыылза, тураскаал чанының сесерлиинде кижикөвүдөп келген. Ынчалза-даа колдуунда-ла аныяктарның эш-өөрү, төрөл чону чыгып турар дээрзи чугаалардан илден.

Байырлалдың эгелээр шагынга чедир каш-ла үе арткан. Надежда Пономаревага удурткан орус улустун аас чогаал ансамбли «Октай» өг-бүлө туткан аныяктарга аас-кежик доктаап, өзүп мандырын алгап-йөрээген ырыларны ырлажып эгеледи. Тураскаалче орукту дургаар аныяктарның чоок кижилери тургулапкан, аас-кежикти күзеп, чоостарын чажып, роза чечээ ышкаш чараш, чаагай амыдырал-чуртталгалыг болзун дээш, ооң халбаңнарын кылаштаар оруктарже октап турда, келин кыстың думаалайын эштип алган, манган ак куда платбелиг, холунда боодал

чечектер туткан душтуун камныи аажок чедип алган күдээ оолдар Мендельсонун марыжының үделге-биле төөгүлүг тураскаалче углай басыптылар. Чурук тырттырар аппараттар тураскаалдың кадрларын тырттырып турда, чүгле оттар кызаңнаар.

Байырлалдың башкарыкчызы Кызыл хоорайның ХБАБ-тың специализи өөренген сестери-биле аныяктарның аксы-сөзүн ап, оларның даңгыраан хүлээп алды. Бадылажылга байырлалының кол езулалы – билзектер солчулгазы байырланчыг хөгжүмнүн үделге-биле эрти. Өг-бүлө тутканының дугайында чогуур документилерге атты салган соонда, херечилелдерни алгаш, байыр чедириш-кининиң болгаш ашак-кадай болганының баштайгы изиг ошкаашкыннары байырлал шинчизин улам күштелдирди. Аныяктар чылының

Аныяктар хүнүнде Кызыл хоорайдан 5 эжеш аныяктар бады-шынчы болурунун даңгыраан берип, күрүне иштинде күрүнежигеши тургузуп, өг-бүлени тутканнар. Ам олар өөрүшкү, мунгаралды-даа, кадыг-берге, каас-кояаны-даа деңге үлежип, амыдыралдың узун оруун кады деңге басып чурттап эртерлер. Даңгыраглан аксы-сөзүн хөй чон херечилел дыңнаан. Ол сестер хос аткан ок ышкаш хоозун болбас дээрзинге ада-ие, эжи-өөрү идегеп, чырык чер кырында эң-не онза чараш, чаагай күзээш-кинерни күзээш.

Ол хүннүн маадырлары кымнарыл?

Интернационалчы өг-бүлени тудуп турар Чингиз Аясович Хорлу биле Ольга Борисовна Изотова, студент аныяктар, келир үениң саң-хөөчүлери Эртине Маадыр-оолович Долой-оол биле Ай-

дана Вячеславовна Доржу, хөглүг-бейлер Шораан Михайлович Хертек биле Сайзана Мөңгүн-ооловна Сыгыртаа, онзагайлар Артыш Иванович Ондар биле Айрана Радиславовна Саин, сагыш-сеткилдин байлакшылы-биле чаптан-чыглар Алексей Георгиевич Ооржак биле Чечек Сергеевна Сарыг-Лама олар-дыр. Аныяктарның ол хүн солушкан алдын билзектери амыдыралдың төнчү чок долгандырыы ышкаш болуп, кезээде кады-кожа дунзаалаттыг чорурун күзедивис.

Аныяктарга байырланчыг утундурбас хүнү-биле Кызыл хоорайның мэри В.Т. Ховалыг, ТР-ниң ХБАБ эргелелиниң начальниги Л.Б. Кара-Сал олар байырны чедирип, белектерни сөңнээ.

Айлаң МОНГУШ.

Ай-кыс Маспык-оолдун тырттырган чуруктары.

Чингиз Хорлу биле Ольга Изотова.

Айдана Доржу адын салып тур.

Билзектерни солчуп, өөрчикциң үлежиш.

Тыва хүреш

АНЫЯАНДАН АДЫҢ СЫКПА

Июнь 27-де Кызылдың дыштанылганың национал парыгында «Хүреш» стадионунга Россияның Аныяктар хүнүнге тураскааткан 18 хардан 30 харга чедир 128 аныяк мөгелерниң хүрежи болуп эрткен. Бо чылын Россияга Аныяктар чылын демдегледип эрттирип турары-биле холбаштыр бо хүрешке республиканың шупту кожууннарындан аныяк мөгелер кээп киришкени ооң организациязын бедик деңгелге чорутканын бадыткап турар. Оларның хөй кезии улуг хүрешче баштайгы базымны кылып, бир дугаар хүрежиپ турар аныяк мөгелер болган.

Шынап-ла, 128 аныяк мөгелерни национал спортчу хевин кедиргеш чыскааптарга, оларның чаражын, көрүштүүн чүү дээр боор. Тыва хүреш бо хире бедик деңгелче көдүрлүп келген-дир деп бодал кижиниң сагыжынга кирип келир чорду.

Хүреш парадының кол командылачызы Маадыр Биче-оол Кызыл хоорайның мэри В.Т. Ховалыгга мөгелерниң хүрешке белинин

илеткеди. Мэр рапортту хүлээп алгаш, Россияның Аныяктар хүнү-биле хүрежип турар аныяк мөгелерге байыр чедиргеш, бистиң аныяк мөгелеривистиң спортчу чедишкенини республикадан болгаш Россиядан дашкаар девискээрлерде билдинип келген болгаш Тываның ат-алдарын делегей чергелиг маргылдаалар көдүрүп чорурун онзаалап демдеглээш, 18 хардан 30 харга чедир назын

спортчу шылгаралдың чылдары болур дээрзин айткан, аныяк мөгелерге көскү спортчу чедиш-кинерни, быжыг тура-сорукту күзээш.

Аныяктар аразында 128 мөгениң ажык маргылдаазының тугун эрткен чылгы аныяктар аразында болуп эрткен национал хүрештин чемпиону, республиканың нарын мөгези Ай-Демир Монгуш көдүрген. Ол-ла үеде стадионга «Олимпийжи маңнаашкын хүнү-2009-тун» киржикчилери, хостуг хүрешке Европаның үш дакпыр, делегейиниң ийи дакпыр чемпиону, бо чылгы Россияның чемпиону Лориса Ооржак баштаан өске-даа Россия деңгелдиг шыырак спортчулары-выс олимпийжи одун тудуп алгаш, «Хүреш» стадионунга маңнажып кирип келирге, аарыкчылар болгаш көрүкчүлөр адыш часкап, уткуп алдылар. Лориса Ооржак тудуп чораан олимпийжи одун республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң директорунун оралакчызы Александр Доржуга

хүлээдип берди.

Бистиң кожавыста чыдар Абакан, Минусинск, Шушенск, Черногорск болгаш Саяногорск хоорайларның мотоспортунун байкерлер клубунун киржикчилери Россияның Аныяктар хүнүн таварыштыр Тываның аныяктарына байыр чедирип чедип келгеннер. «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның «Аныяк гвардия» Бүгү-эвилелдин хөй-ниити организациязының Тыва-ва девискээр организациязының удуртукчу Анастасия Бруткова, улуг Азия диптин төвүнде турар, кайгамчык Енисейниң бажында чыдар Кызыл хоорайга чедип келген спортчу аалчыларга өөрүп четтиргенин илереткеш, Аныяктар хүнүнге тураскааткан спортчу маргылдааларны эрттиреринге деткимчени берип турар Кызыл хоорайның мэриязының адресинге чылыг сестерни чугаалааш барды.

Маргылдааның кол судьязынга хоочун мөге, хүрештин салым-чаянныг организатору, хоочун мөге Владимир Монгуш, рес-

публиканың Арзылаң мөгези Маадыр Монгуш, хостуг хүрешке спорт мастери Маадыр Биче-оол баштаан кончуг шыырак судья коллегиязын тургускан болду. Баштайгы салыглардан эгелээш, республиканың нарын мөгелери Ай-Демир Монгуш, Начын Монгуш, аныяк мөгелер Түлүш Сайын-Белек, Седен-оол Ким, Соном Соян, Алексей Монгуш, Эрес Кара-Сал боттарының онагларын чиик ажып чоруп орлар. Үстүнде адаан мөгелерим ам республикада билдингир апарган мөгелер-ле болгай. Начын Монгуш бо чылын июль айның 10-дан 18-ке чедир Тен-Суюн хоорайга сумо хүрежиниң делегей 8-ки маргылдаазында киржи эргени-чаалап алган мөге болду.

Аныяк мөгелерниң хүрежиниң чаражын, дүргенин магадап көрүп ордум. Бистиң аныяктарывыс тыва хүрештин кончуг чараш аргаларын өөренип ап бар чыдары каракка илден көстүп турду. Аныякандан адын сыкпас деп чүве ол-дур ийин.

(Уланчызы 2-ги арында).

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

АНЫЯАНДАН АДЫҢ СЫКПА

Каа-Хемден келген Кара-Кат Кенденниң содак-шудааның чаражы, Өвүрнүн мөгези Доржукай Откунунуң девиири, Седи-Очур Кара-Салдың хурежириниң чаражы өскелерден онзагай көстүп турду. Черле ынчаш хурежи турар аныяктарның спортчу хеви боттарынга таарышкан, бир онзагай аянык чорду. Девиг тыва хурештин сүлдэзи деп үнелээр кижини мен. Национал хурештин тренерлери бо айтырыгже онзагай кичээнгейни угландыраары чугула апарган боор. Аныяк мөгелер бодунга девигниң бир онзагай талазын шилип аллары чугула. Бистиң хоочун мөгелеривис бо стадионга канчаар девип чораан ийик, ону сактыры артык эвес боор.

Хуреш чоруп турда республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң директору Мерген Ооржак хостуг хурешке бо чылдың Россия чемпионнары Лориса Ооржакка, Сылдыс Кууларга тускай шаңналды тывысты.

Чидиг демиселдин түнелинде дөрткү салыгда арткан эң шыырак 16 мөгелерниң аттары бо: Күзечи Куулар (Өвүр), Үгөр Ондар (Сүт-Хөл), Алексей Монгуш (Өвүр), Аяс Салчак (Чаа-Хөл), Начын Монгуш (Кызыл), Амир Ховалыг (Кызыл), Валерий Седни (Чадаана), Седен-оол Ким (Өвүр), Эрес Кара-Сал (Сүт-Хөл), Сылдыс Монгуш (Чөөн-Хемчик), Кара-Кат Кенден (Каа-Хем), Ай-Демир Монгуш (Кызыл), Соян Сомам (Кызыл), Начын Аяс (Барыын-Хемчик), Седи-Очур Кара-Сал (Чөөн-Хемчик), Салим Седен-оол (Өвүр).

Бешки салыгда Начын Монгуш

Ховалыг Амирни, Сайын-Белек Түлүш май 9-та шүүлген мөгө Эрес Кара-Салды, Ай-Демир Монгуш Сомам Соянны, Алексей Монгуш Ким Седен-оолду тус-тузунда октааш, дөрт шилиндек мөгелерниң санынче киргеннер.

Бештен сеске чедир шаңналдыг черлерже кирген мөгелерни ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы акша шаңналдарын тывыскан. Номинациялар талазы-биле шаңналды тургусканы база солун болган. Каа-Хемниң аныяк мөгези Кара-Кат Кенден «Эң чараш спортчу хеп» деп шаңналга, Өвүрнүн мөгези Откун Доржукай «Эң чараш девиг» деп шаңналга, Кызылдың мөгези Седи-Очур Кара-Сал «Эң чараш техника» деп тускай шаңналдарга төлөпиг болганнар. Шаңналдарны ТР-ниң Кадык камгалал яамызы, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамылары тывысканнар.

Алдыгы салыгда эң шыырак дөрт мөгө арткан. Олар мынчаар таварышканнар: Ай-Демир Монгуш биле Алексей Монгуш. Начын мөгө Ай-Демир Монгуш начын адын бадыйткап, саадаанда буттааш, октады. Сайын-Белек Түлүш биле Начын Монгуш дыка үр хурештилер. Бо ийи мөгениң назы-харында улуг карышкак чок, кайызы-даа — республикада билдингир аныяк мөгелер. Үе-шакты судьялар көрүп тургаш, дөрт хончулаштырыптарга, Сайын-Белек Түлүш октап алды.

Эң сөөлгү, чедиги салыгда, Ай-Демир Монгуш биле Сайын-Белек Түлүш хурешкеннер. Сайын-Белек

Түлүш — Тес-Хем кожуунуң эң шыырак мөгези кылдыр өзүп олар, аныяк мөгө. Баштай ол Ай-Демир Монгушту хенертен буттааш октаар часты, ынчалза-даа начын мөгө арга-дуржулгалыг болгаш чигибиле октап алды. Ынчалдыр республиканың начын мөгези Ай-Демир Монгуш ийи чыл улаштыр Тываның аныяк мөгелериниң аразынга шүүлген. Шүүлген болгаш үжүүрлешкен база 3-4 дугаар черлерни алган мөгелерге акша шаңналын Кызыл хоорай мэри В.Т. Ховалыг тывыскан. Владимир Монгуш баштаан судья коллегиязының чедимчелиг ажылдаанын демдеглээр апаар, аныяк мөгелер хурежи болганда, чамдык маргылдаалыг таварылгаларда тыва хурештин дүрүмүн тайылбырлап тургаш, чөптүг шииткелдерни үндүрүп турдулар.

Хомуданчыг чүве, бо хире хөй аныяк мөгелер хурежи турда, ол хүн «Хуреш» стадионунга тыва хурештин аарыкчыларының болгаш мөгейикчилериниң стадионун чартыы безин четпес кылдыр келгени болур. Ону хурешти көрүп келген кижилер безин хомудап чугаалажып турдулар. Бо үеде чүнүң-даа мурнунда акша чоруп турар апарган чүве-дир ийин. Паркче кирери база өртектег, хурешти көөрүнүң өртөөн 50 рубльге тургузуп каан. Национал парк Тыва Республиканың Чазааның өңүзү болганда, саң-хөө кризисиниң берге үезинде аныяктарга деткимче кылдыр Аныяктар хүнүнде хуреш маргылдаазын «Хуреш» стадио-

нунга өртек чокка эрттирген болза эки деп, ооң организаторлары безин чугаалажып турдулар. Бир эвес ынчаар кылган болза, бир талазында, хурежи турар аныяк мөгелеривиске моральдыг деткимче

болур, ийи талазында, ону көрүсээн аныяктарга таарымчалыг байдал тургустунар. Моон чогуур түнелди хамаарылгалыг органнар үндүрер боор деп идегедим.

Сергей ХЕРТЕК.

Спорттун чаа хевириниң маргылдаазы

ЭРЕС-ДИДИМНЕРНИҢ ТУЛЧУУШКУННАРЫ

Эрткен неделяда, июнь 26-28-тин хүннеринде, «Сүбедей» УСК-га «Делегейниң онза даалгалыг спецназы террорга болгаш наркомафияга удур» кыйгырыг-биле чепсегит күштерге хамааржыр, хамаатыларның айыыл чок чоруун камгалаар тускай сорулгалыг албаннарың ажылдакчыларының болгаш дайынчыларының аразында спортчу делегейниң дайынчы мергежилдеринден чыып каан комплексиг дайынчы хевириниң (комплексное единоборство) 4 дугаар ээлчеглиг Бүгү-россия чергелиг маргылдаа болуп эрткен. Бо турнирни бистин чаңгыс чер-чуртууус генерал-майор Сергей Сайын-Белекович Монгуш бодунуң амы-хууда эгелекчи санал-оналы-биле 3 катап организовап эрттирген.

Дайынчы спорттун чаа хевирин бо чоокку үеде тывылган. 2003 чылда Олег Уфимцевтиң удуртулгазы-биле Россияның спорттун янзы-бүрү дайынчы хевирлериниң мастерлери, иштики херектер органнарының хоочуннары бот-иделкейжи тура-соруу-биле Бүгү-россияның күш-культура болгаш спортчу хөй-ниитиниң организациязын (федерациязын) бүрүткөдип тургускан болгаш спорттун чаа хевирин чогааткан бөлүкчө Сергей Сайын-Белекович база кирип турар.

Анаа курсантыдан генерал атка четкен чаңгыс чер-чуртууус, карак кызыл, амыр-дыш чок ажил-иштиг истекчиниң ажилындан эгелээш, республиканың иштики херектер сайыдының эрге-дужаалынга ажилдаан сураглыг кижини бодунуң аныяк-чалыы үезинден-не тура, спортка ынакшыл, хандыкшылын ам-даа чидирбээн хевээр. Амгы үеде ол — республиканың хол бөмбүү, баскетбол болгаш шой көдүрер спортка ТР-ниң Чазааның чыынды командазынче

Генерал С.Монгуш тускай шаңналды алган С.Саая-биле.

төлөптий-биле кирип турар болгаш хоочуннар аразында бо-ла эртип турар тыва хуреш маргылдааларының идепкейлиг киржикчизи. 1996 чылда хоочуннар аразында болган делегей чергелиг самбо маргылдаазына ол хүлөр медальдың эдилекчизи болган. Бо хире улуг тиилелгени Россияны төлээлээш, тыва чурттуң оглу Сергей Монгуш бир-ле дугаар чедип алганын барымдаалааш, Россияның Комплекстиг дайынчы мергежилдер федерациязы бо болуп турар турнирге ооң адын тывысканы онзагай солун.

Мында шупту дайынчы мергежилдер холушак — бокс, каратэ болгаш тхэквондо, муай-тайның шанчар, тевер чараш аргалары, хостуг хуреш, дзюдода ышкаш, киржикчилер чараш болгаш эпит

аргаларны ажыглап тургаш, бот-боттарын мат кырыне дүжүр октап, а самбо хурежиниң удурла-ныкчы кижиге аарышкылыг арганы ажыглап тургаш, ону тиилеп алыры-биле бо хевир өске хевирлерден аңгыланып, тускайланып турар.

Төөгүден алырга, шак мындыг хевириниң эге дөзү — шаг-шаанда чурттап чораан, төрөөн чуртун камгалаар салым-чаянныг бурунгу ада-өгбелеривистин чогааткан арга-мергежи дээрзи билдингир. Ол үеде оо-боо чок турган болгаш, чүгле эр кижиниң күш-шыдалы, аваангыр, эрес-дидим, орлан-шогаа, ээлгир-шимченгир болурун тиилелгени чедип ап, халдап келген дайынның кылып болгу дег шимчээшкенин баш удур ыяк бири, чүве эндевели, бодунуң кызыл чудуруу, буду, хурештин янзы-

бүрү эпит аргалары-биле кара сагыштыг кижини айыыл чедиринден доктаадып, соксадыр аргалыг, күш-шыдалы эвээш кижилерни дайыннардан камгалаар ачы-буяныг, эпит болгаш чөптүг дайынчы мергежил-дир.

Генерал Сергей Монгуштун шаңналдары дээш 4 дугаар ээлчеглиг турнирге Тывадан, Хакасиядан, Красноярскиден, Хабаровскиден, Рязаньдан ниитизи-биле 89 кижилег 19 команда киришкен. Киржикчилерниң аразында бокска 2 кижини — мастер, 11 кижини кандидат аттыг, 1 дугаар разрядтыг 28 кижини, кикбоксингге 1 кижини делегей чергелиг мастер аттыг, 1 кижини 1 дугаар разрядтыг, комплексиг дайынчы мергежилдер талазы-биле 7 мастер, 1 кандидат аттыг, 6 кижини 1-ги разрядтыг, хостуг хурешке 1 кандидат, 16 кижини 1-ги разрядчылар, самбога 2 мастер, 3 кандидат аттыг, хол-биле демисежир хевирге (рукопашный бой) 1 кандидат аттыг, 1 кижини 1-ги разрядчы, каратэге 5 кижини 1-ги разрядтын дайынчылары, сумога 2 мастер, грек-рим хурешке 1 кижини мастер аттыг. Маргылдааның шупту киржикчилерин деңзи аайы-биле 9 аңгы категорияга чарган.

Маргылдааның баштайгы ийи хонуунда кайызы-даа 3 минута дургузунда уламчылаар ийи-ийи раундулуг тулчуушкуннары эрттирген. Бирги раундуда дайынчылар бөрттүг, херектери, чодалары камгалалдыг изиг-изиг тулчуушкуннары, а ийиги раундуда киржикчилер камгалалдарын ужулгап, белинге чедир чанагаштанып алгаш, хурежи. Ийи хонуктун дургузунда финалга киржир шыырак дайынчылар шүүреттинип арткан болгаш олар бо хемчегиниң үш дугаар хонуунда 1, 2-ги чер дээш ринг иштинге долу контактылыг (шанчар, тевер, хурежи) демиселдерге тулушкан.

Россияның аңгы-аңгы регионнарындан келген төлээлер-биле эрттирген кадыг-берге, солун болгаш көрүштүг тулчуушкуннарың тиилекчилери илереттинген.

55 килограмм деңзиге Тываның милицияның тускай сорулгалыг отрядының дайынчызы Роман Шагжы тергидээ. 60 килограммга Солаңгы Саая, база-ла ол отрядтын дайынчызы, чемпионнаан. Ол бодунуң эңки түнелдиг, чараш болгаш көрүштүг техниказы дээш Сергей Сайын-Белековичиниң тускай шаңналын (ноутбук) база алган. 65 килограммга Красноярск хоорайның «Пересвет» спортчу клубунуң төлээзи Степан Кириллов чемпион атты алган. 70 килограммга Тываның суд приставтарының ажилдакчызы Эчис Сарыглар төлөпиг болган. 75 килограммга Кызылдың «Шотокан-каратэ» клубунуң төлээзи Ай-Хаан Кыргыс чемпион атка четкен. Красноярскиниң «Пересвет» клубунуң төлээзи Антон Маслов 80 килограмм деңзиге спортчулар аразында тергип болган. 85 килограммга — Хакасияның суд приставтарының төлээзи Виктор Шалин 1-ги чери ээлээн. 90 килограмм деңзиге киржикчилерниң аразындан Тываның суд приставының ажилдакчызы Кара-Кат Кенден чемпионнаан. 90 килограммдан өрү деңзиге спортчулар аразында база-ла Тываның суд приставтарының төлээзи Ай-Демир Монгуш чемпион болган.

Тываның суд приставтарының командазы 9 сан-биле командадан аразында бирги чери алган. Ийиги черге Красноярскиниң «Пересвет» спортчу клубунуң командазы төлөпиг болган, а үшкү черни Хакасияның суд приставтарының командазы алган.

Карим МОНГУШ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга информастыг, консультативтиг болгаш методиктиг деткимчени чедирер талазы-биле күрүне ачы-дузазын бээри-биле Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин Административтиг регламентизин бадылаар дугайында

2009 чылдың май 21 №209 Кызыл хоорай

1997 чылдың февраль 7-де «Туризм дугайында» №706, 2008 чылдың июль 7-де «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзиниң дугайында» №795 ВХ-II Тыва Республиканың хоойлуларына дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга информастыг, консультативтиг болгаш методиктиг деткимчени чедирер

талазы-биле күрүне ачы-дузазын бээри-биле Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин коштунган Административтиг регламентизин бадылаар.

2. Бо доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 21-де №209 доктаалы-биле бадылаан

Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга информастыг, консультативтиг болгаш методиктиг деткимчени чедирер талазы-биле күрүне ачы-дузазын бээриниң талазы-биле Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин Административтиг регламентизи

1. Ниити чүүлдер

1. Күрүне ачы-дузазын бээриниң Административтиг регламентизи сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга информастыг, консультативтиг болгаш методиктиг деткимчени чедирер талазы-биле (моон сонгаар — ачы-дуза) Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин (моон сонгаар — агентилел) ажил-чорудулгазын организастаар чурумну тургузуп турар.

2. Административтиг регламентиниң ачы-дузаны ажилдап кылган сорулгазынга:

- Тыва Республиканың сайгарлыкчы чорук болгаш туризм субъектилерин-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының кады ажилдажылгазының ажыктыын бедидер;

- сайгарлыкчы чорукту болгаш туризмни деткиир информастыг инфраструктураны хөгжүдөр талазы-биле хемчеглерни боттандыраар;

- сайгарлыкчы чорукту болгаш туризмни хөгжүдөр программаны боттандыраар дугайында информацияны, сайгарлыкчы чорук болгаш туризм субъектилерин деткиир инфраструктураны тургузуп турар организацияларны, сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни хандыраар субъектилерни (сонуургалдыг субъектилерни);

- тургустунган чурумга сайгарлыкчы чорук болгаш туризм субъектилериниң информация бээр талазы-биле бүрүн эргезин боттандыраарда, Агентилелдин туруштуг хөделишкенин тодарадыр (административтиг чорудулга) болгаш сайгарлыкчы чорук болгаш туризм субъектилериниң хөгжүлдээзинге эргежок чугула өске-даа байдалдыг информацияны бээр (экономика, эрге-хоойлу, статистиктиг, бүдүрүлгө-технологтуг информациялар, маркетинг адырынга информациялар), сайгарлыкчы чоруктуң болгаш туризмниң субъектилерин деткиир инфраструктураны тургузуп турар организациялар дугайында информация-биле хандыраар.

3. Ачы-дуза бээрин боттандыраарын дүүштүреринге:

- Россия Федерациязының Конституциязы;

- 2006 чылдың июль 27-де «Информация, информастыг технологияның болгаш информацияның камгалалының дугайында» №149-ФЗ Федералдыг хоойлу (Федералдыг хоойлунуң сөзүглелин 2006 чылдың июль 29-та «Российская газета» солунга, 2006 чылдың август 6-да №126-127 «Парламент солунунга», 2006 чылдың июль 31, № 31 (1 кезээ), арын 3448 Россия Федерациязының хоойлужудулга чыындыларына парлаан;

- 2006 чылдың май 2-де «Россия Федерациязының хамаатыларының делеглерин сайгарып көөр чурумунун дугайында» №59-ФЗ Федералдыг хоойлу (Федералдыг хоойлунуң сөзүглелин 2006 чылдың май 11-де «Парламент солунунга», 2006 чылдың май 5-те №95 «Российской газета» солунга, 2006 чылдың май 8, №19, арын 2060 Россия Федерациязының хоойлужудулга чыындыларына парлаан;

- 1996 чылдың ноябрь 24 «Россия Федерациязынга турисчи ажил-чорудулганың үндээзиниң дугайында» №132-ФЗ Федералдыг хоойлу (Федералдыг хоойлунуң сөзүглелин 1996 чылдың декабрь 3-те №231 «Российской газета» солунга, 1996 чылдың декабрь 2-де №49, арын 5491 Россия Федерациязының хоойлужудулга чыындыларына парлаан;

- 2007 чылдың июль 24 «Россия Федерациязынга биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзиниң дугайында» №209-ФЗ Федералдыг хоойлу (Федералдыг хоойлунуң сөзүглелин 2007 чылдың июль 31-де №164 «Российской газета» солунга, 2007 чылдың август 9-те №99-1-1 «Парламент солунунга», 2007 чылдың июль 30-де, 331, арын 4006 Россия Федерациязының хоойлужудулга чыындыларына парлаан;

- Тыва Республиканың Конституциязы-биле;

- 2008 чылдың июль 7-де «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзиниң дугайында» №795 ВХ-II Тыва Республиканың Хоойлузу (Хоойлунуң сөзүглелин 2008 чылдың август 28-те, № 105 «Тувинская правда» солунга болгаш 2008 чылдың август 28-те, №96, 2009 чылдың февраль 19-та, №18 «Шын» солуннарга парлаан);

- 1997 чылдың февраль 7-де «Туризм дугайында» №706 Тыва Республиканың Хоойлузу (сөзүглелин 2001 чылдың июль 10-да «Тувинская правда» солунга, 2001 чылдың июль 25-те, №2 «Тыва Республиканың хоойлужудулга хуралдары» чыындыга парлаан;

- Россия Федерациязының Чазаның 2005 чылдың ноябрь 11-де «Күрүне ачы-дузазын бээриниң административтиг регламентизин болгаш күрүне хүлээлгезин күүседириниң административтиг регламентизин ажилдап кылып болгаш бадылаар чурумунун дугайында» №679 доктаалы (доктаалдың сөзүглелин 2005 чылдың ноябрь 21-де, №47, арын 4933 Россия Федерациязының хоойлужудулга чыындызына парлаан);

- Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың июнь 21-де «Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының юридиктиг албан черлеринге болгаш хуу кижи-лерге чедирип турар күрүне ачы-дузазының даңзызын бадылаар дугайында» №451 доктаалы;

- Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың март 15-те №607 доктаалы-биле бадылаан Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин дугайында Дүрүм.

4. Ачы-дуза бээриниң кол принциптери болза:

- хамаатыларга болгаш юридиктиг албан черлеринге ачы-дузаның чедингири, оларның сонуургалынга хамаарып турар информацияның ажык болуру;

- хамаатыларның болгаш организацияларның ачы-дуза негелдизин хандыраары;

- ачы-дузаны үезинде болгаш оперативтиг бээри;

- сайгарлыкчы чорук болгаш турисчи

ажыл-чорудулганы боттандыраарына хамаатыларның болгаш юридиктиг албан черлериниң киржир сонуургалын деткири;

- ачы-дуза бээрин организастаарын системажыдары;

- сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни хөгжүдөр талазы-биле программаны боттандырган түннелиниң ажык-чарлыг болуру;

- берип турар информацияның шынныы болгаш долзуу.

5. Ачы-дуза бээриниң чурумун хажытканынга хамаарып чүүлдер:

- бо Административтиг регламентиде көрдүнгөн хуусаазында хамаатыларга болгаш организацияларга ачы-дуза бербээнде;

- берип турар информация шын эвес болганда;

- ачы-дуза алырынче кирериниң үндэзин чок кызыгаарлаашкыны;

- Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр салдыган негелдениң харысалгазы дээш өске-даа хажыдышкынар;

6. Ачы-дуза бээриниң талазы-биле хүлээлгени күүседирин Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин килдистеринге дагыр (моон сонгаар — килдистер). Агентилелдин килдистри ачы-дуза бээрге Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнары, Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнары-биле бир демниг хөдөлүр.

Күрүне ачы-дузазының күүселдээзиниң түннели сайгалыкчы чорук болгаш туризм адырынга информастыг, консультативтиг болгаш методиктиг деткимчени бээри болур.

7. Ачы-дузаның алыкчылары болза (моон сонгаар — алыкчылар):

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин;

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзиниң адырынга дүүштүрер азы чөвүлээр органнар;

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилерин деткиир инфраструктураның субъектилерин;

- бизнести организастаар күзелдин илереткен хамаатылар;

- тус чер бот-башкарылга органнары;

- туристер;

- турисчи организациялар.

2. Күрүне ачы-дузазын бээриниң чурумунун негелдизи

Күрүне ачы-дузазының дугайында информация чурум

8. Бо Административтиг регламент-биле башкарып турар күрүне ачы-дузазы Тыва Республиканың девискээринде сайгарлыкчы чорук болгаш туризм ажил-чорудулгазын хөгжүдөр федералдыг болгаш республиканың тускый сорулгалыг программаларының деңгелинде, күрүне деткимчезин алыр аргазының дугайында информация-биле хамаатыларны болгаш юридиктиг албан черлерин хандыраар сорулганы берип турар.

9. Агентилелдин дузазы-биле бээр ачы-дузалар:

- хамаатыларны болгаш организацияларны хөй-ниитиге чарлаары;

- хамаатылар болгаш организациялар делегни Агентилелге киригенде, оларга таарымчалыг арганы ажылап тургаш, хууда информацияны болгаш консультацияны бээр (телефон болгаш электроннуг почта талазы-биле, хууда хүлээп алышкынга бижимел хевирге).

10. Турар чериниң дугайында медээлер, харылзажыр телефоннар (тайылбыр бээринге телефоннар), интернет-адресин, электроннуг почтаның адресин салыр:

- Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин веб-сайтында <http://tuvafouisw.ru>

- Агентилелдин турар бажыңында информация стендизинде, адреси: Кызыл хоорай, Калинина кудумчузу, 1/б, бирги подъезд, 2-ги каът, тел: 6-20-87.

11. Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм талазы-биле агентилелдин веб-сайтында салган албан-езунун информациязы <http://tuvatourism.ru>, аңаа хамаарып информациялар:

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзиниң федералдыг, регион-налыг болгаш муниципалдыг программаларын боттандыраар;

- Тыва Республиканың девискээринде биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң саны болгаш экономика-ады-чорудулганың хевирлериниң талазы-биле оларның классификациязының дугайында;

- экономика-ады-чорудулганың хевирлериниң талазы-биле оларның классификациязынга дүүштүр биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң бүдүрүп турар барааннарының (ажылдар, ачы-дуза) саарылгазы;

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң субъектилериниң саң-хөө-экономика-ады-чорудулганы байдаты;

- биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту деткиир инфраструктураны тургузуп турар организациялар;

- туристерниң айыыл чок чорун хандыраар сорулгага, туристерге айыылды тургузуп болур болгаш аян-чоруктуң чоруну черлеринге айыыл чок чоруктуң байдаты;

- сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга таарыштырып турар нормативтиг эрге-хоойлу болгаш күрүне политиказын ажилдап кылып талазы-биле Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының шийтпири;

- сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдээзиниң адырынга күрүне деткимчезиниң хемчеглерин көргүзерин чурумчудуп турар нормативтиг эрге-хоойлу актылары;

- Агентилелдин шийтпириниң талазы-биле өске-даа информациялар (биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң хөгжүлдээзинге эргежок чугула экономика, эрге-хоойлу, статистиктиг, бүдүрүлгө-технологтуг информациялар, маркетинг адырынга информация).

12. Албан алыр информацияны бээринге кызыгаарлаашкын турбас болгаш халас база дең үндээинге бээр. Информация алырынга массалыг информация чепсектери дең эргелиг болур.

13. Хамаатыларның болгаш организацияларның аас азы бижимел хевиринге кириген делегтери ачы-дуза бээриниң чорудулгазының талазы-биле информастыг болгаш консультациялыг ачы-дуза алырының үндээини болур.

Ачы-дуза алырының делегтерин Агентилелдин адында кириер хевирлерге:

- Агентилелдин телефонунче тайылбыр алыр талазы-биле делег, аас-биле хууда делег;

- хууда чедирип берген азы почта дамчыштыр бижимел делег;

- техниктиг аргазы бар турда телекоммуникация харылзаазының (электроннуг почта, факс) каналының талазы-биле дамчыдып берген бижимел дыңнадыг.

14. Информация (консультация) алыры дээш сонуургалдыг хамаатыларның болгаш юридиктиг албан черлериниң хууда аас-биле дилээ азы чогуур информация талазы-биле делегни телефон дамчыштыр аас хевиринге бээр.

15. Бир эвес аас-биле делегнин харызы төндүр шийтпирлээр байдалга чедирбээн таварылгада, өске хевирге делегнин чорудар чурумун делегнин ээзинге тайылбырлаар, а база күштүг болуп турар хоойлужудулга дүүштүр информация алырының өске-даа аргаларын.

16. Информация бээриниң дилээнге бижимел хары чорудары негеттинмейн турар таварылгада, Агентилел кыска тайылбырны аас хевиринге бээр.

Консультация ачы-дузазын килдистерниң начальнигтери азы специалистер эрге-дужаалының регламентизинге дүүштүр бээр.

17. Чагыкчыларның бижимел дилээнге дүүштүр Агентилел документтерин болгаш материалдарны албан бээр.

18. Бижимел делегтерни сайгарып көөр болгаш хандыраар чурумга көрдүнүп турар чүүлдер:

1) бижимел хевирге информация бээриниң дилег бүрүзүңге эргежок чугула медээлерин айтып, дилегниң харызын белеткээриниң кол чадаларын тодарадып тургаш бүрүткээр.

2) дилег дугайында информация бээриниң бижимел харызы дулу байдалдыг турары албан болгаш ол дилегниң талазы-биле сонугалдыг кижиге катап дилег тургуспас ужурлуг.

3) бир эвес дилеп турар информация албан езузунуң парлагазына үнген болза, дилегниң күүседикчизи информацияның парлаган хүнүн болгаш ол парлаганың реквизиттерин айтып тургаш кызыгаарлап каап болур;

4) дилегниң харызына албан кирер чүүлдер:

- дилегни күүседириниң дугайында харысалгалыг кижиниң тайылбырына дилеп турар чүүлдүң кыска тайылбыры, берип турар документилериниң болгаш материалдарның даңзызы болгаш дилегниң күүседикчизиниң эрге-дужаалы, ооң-биле харылзажыр телефоннар, дилегниң харызын чоруткан хүнү кирип турар;

- берип турар документилерниң болгаш материалдарның сөзүглели азы ооң дугайында тайылбыр, бир-ле болза, документилерниң болгаш материалдарның сөзүглелиниң чамдык кезин, бир эвес ындыг тайылбыр азы кезээ дилегниң информациязын хандыраарына дулу харызын берип турар болгаш оларны документилерниң болгаш материалдарның сөзүглелиниң орнунга бээрин дилегниң байдалына дүүштүрер.

19. Эрге-дужаалдыг кижилер хамаатыларның болгаш организацияларның телефон-биле, аас болгаш бижимел-биле кириген дилеглериниң харызын хүндүлээчел болгаш эки сеткилдиг, тодаргай хевирге болгаш утказының талазы-биле долчу, дулу харызыг информацияны бээр албан.

20. Агентилелдин бажыңына ачы-дуза алыкчыларына олурар олуттарны бээр албан, негеттинип турар документилерни белеткээринге эргежок чугула байдалды тургузар (стол, ручка, саазын болгаш документилерниң үлегер кылдыр алыр хевирлери), документилерге ачы-дуза алырына эргежок чугула хоолгалаар аргазын тургузар.

21. Федералдыг болгаш республика программаларын боттандырып турар даңзызының дугайында, субсидия болгаш өске-даа хевирниң акшаландырышкынын алырына эргежок чугула документилерниң дулу даңзызын кириер, хамаатыларның, организацияларның аңаа киржириниң чурумун, негелдезин болгаш сорулгазының дугайында дулу медээлер информация материалдарына албан турар. Информация материалдарын Агентилелдин веб-сайтына салыры албан <http://tuvatorism.ru>

Ачы-дузаны бээриниң хуусаазы

22. Ачы-дуза бээриниң хуусаазы күрүне албан-хаакчыларының идепкейлиг күш-ажылының тургускан нормативтерин сагыры-биле, күрүне ачы-дузаны алырының хөдөлүшкүннөрүн (шиитпирлерни хүлээп алыры) дес-дараалаштыр күүседиринге эргежок чугула адаккы үениң хемчээлин ашпайн турары албан.

Тускай шинчилел чорудары негеттинип турар (экспертиза) ачы-дузаны бээриниң хуусаазы 30 хонуктан ашпас турары албан, а онзагай таварылгада, а база директорнуң азы тускай төлээлеттирген эрге-дужаалдыг кижиниң талазы-биле дилегни чорудар таварылгада — 45 хонук, дилегни чоруткан хамаатыга азы организацияга ону сайгарып көөрүнүң хуусаазын узаткан дугайында дыңнадыр.

23. Тускай шинчилел чорудар негеттинип турар (экспертиза) ачы-дузаны чедирериниң хуусаазын, ону чорударына берген эргежок чугула 5 хонуктан үени улгаттырып болбас.

24. Агентилелге хамаатыларны болгаш юридиктиг албан черлерин хүлээп алыр үезин, хүлээп алыр графигин көрүп тургаш, неделяда 3 катап ол органга дилегни кириер аргазын көөр болгаш 4 шактан эвээш эвес.

25. Агентилелге хамаатыларны болгаш организацияларны хүлээп алырын ажыл хүнүнүн төнчүзүңге чедирер.

26. Агентилелге хамаатыларны хууда хүлээп алырын директор болгаш төлээлеттирген эрге-дужаалдыг кижилер чорудар.

Хүлээп алыр чериниң дугайында информацияны, а база хүлээп алыр хүнүн болгаш шагын тургусканының дугайында медээни хамаатыларга болгаш организацияларга дыңнадыр.

27. Агентилелге кириген бижимел дилегни бүрүн эргезинге дүүштүр, бижимел дилегни бүрүткөөн хүнүнден 30 хонуктуң дургузунда сайгарып көөр.

28. Хууда хүлээп алышыкынга хамааты ооң бодун бадыткап турар документини көргүзөр.

29. Аас-биле дилегниң утказын хамаатыларны хууда хүлээп алыр журналга бижип каар.

30. Хууда хүлээп алышыкын үезинде хүлээп алган бижимел дилегни, тургустунган чурум-биле бүрүткээр болгаш сайгарып көөр.

Ачы-дуза бээринге ойталап болур үндезиннериниң даңзызы

31. Ачы-дуза бээринге ойталап болур үндезиннерге хамааржып болур чүүлдер:

- Агентилелдин бүрүн эргезинге кирбейн турар айтырыглардан, шиитпирлерден тургустунган дилеглер. Бо таварылгада хамаатыга кандыг чурум-биле кайнаар айтырыгны тургузарының талазы-биле тайылбырны бээр;

- дилегниң утказы дилеп турар информацияны тургузар арганы бербейн турар азы харызын чорударына адреси билдинмес;

- дилеп турар информация ниити ажыл-лаар информация системазына салдынганды.

32. Ачы-дуза бээринден ойталаанының дугайында шиитпирниң чылдагаанын айтыры албан. Ачы-дуза бээринге ойталаанын Россия Федерациязының, Тыва Республиканың хоойлужулгаларының нормазына дүүштүр айтып ойталаан чылдагаанын айыткан турары албан болгаш шиитпирни хүлээп алган хүнүн, шиитпирни хүлээп алган эрге-дужаалдыг кижиниң фамилиязын айтыр, а база ойталаанының дугайында шиитпирге хомудал кириерин тайылбырлап бээр.

3. Административтиг чорудулга

Ачы-дуза бээриниң хөдөлүшкүннөрүн дес-дараалаштыр тодарадып бижиер

33. Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнары хүлээп алган соонда нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, сайгарлыкчы чорук болгаш туризмниң күрүне деткимчезиниң болгаш хөгжүлдезиниң программаларын, сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдезиниң планын сайгарып көөр, сонугалдыг хамаатыларга болгаш организацияларга аналитиктиг материалдарны болгаш өске-даа информацияларны Агентилел хамаатыларга болгаш организацияларга ону халас үндезинге бээр:

- Агентилелдин веб-сайтына салып <http://tuvaturism.Tu>;

- Агентилелдин ажылының графигинден хамаарылга чокка таныжып алыр арганы берип турар черлерге, Агентилелдин турар бажыңының ханазына азар;

- электроннуг почта-биле дамчыдар;

- хууда хүлээп алышыкынга болгаш телефон-биле эргежок чугула тайылбырны база консультацияны бээр;

- семинарларны эрттирер (хуралдарны, «төгерики столдарны»).

34. Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдезиниң федералдыг болгаш республиканың тускай сорулгалыг программаларын боттандыраарына хамаатыларның болгаш организацияларның киржилгезиниң негелдезин хандыраарына, Агентилел хууда аас-биле информацияны, хууда бижимел информацияны, хамаатыларның болгаш организацияларның хөй-ниити информациязын организациястар.

35. Аас хевиринге ачы-дуза бээриниң үндезини хамаатыларның болгаш организацияларның хууда азы хамаатыларның болгаш организацияларның чогуур айтырыглар талазы-биле информацияның болгаш консультацияның хүлээлгезин күүседип турар Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизинге телефон дамчыштыр дамчыткан дилээ болур.

36. Хамаатыларның болгаш организацияларның хууда аас-биле азы телефон дамчыштыр кириген дилээнге, Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизинге дилегге, ол-ла үезинде

харызын бээр.

37. Хамаатыларның болгаш организацияларның хууда дилээниң аас хевиринге ачы-дуза бээриниң талазы-биле Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижилериниң хүлээлгези:

- кады чугаалажыр кижизиниң таныштыраары дилээр;

- айтырыгны дыңнаар;

- бодунуң бүрүн эргезиниң деңгелинге харызын бээр.

- Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини Агентилелдин информация курлавырларын, Россия Федерациязының Чазааның, Тыва Республиканың Чазааның, информация-справочник системазын, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, Тыва Республиканың Экономика яамызының тайылбырларын болгаш Агентилелдин болгаш өске-даа методиктиг материалдарны ажылгап тургаш, чагыкчының харызына эргежок чугула хемчеглерни алыр.

Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини тургустунган айтырыгның талазы-биле хүндүлээчел, ээлдек болгаш эвилел, тодаргай хевирге чугааны чорудар хүлээлгелиг.

38. Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини хамаатыларның болгаш организацияларның хууда азы телефон дамчыштыр кириген дилээнге информация ачы-дузаны бээрин боттандырып тургаш, дараазында таварылгаларда оларга ачы-дуза бээринден ойталап болур эргелери:

- Агентилелдин бүрүн эргезинге хамаарышпайн турар айтырыглар талазы-биле хамаатылар болгаш организациялар дилегни киригенде;

- багай болгаш дорамчылаанын илередип турар чүүлдер дилегге турда.

39. Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизинден аас хевиринге информация алыры-биле Агентилелге хамаатылар болгаш организациялар айтырыгны тургусканда (хоойлу езугаар азы төлээлеттирген кижиге), чагыкчы таныштыраары саналдаар (фамилиязын, адын, адазының адын, эрге-дужаалын болгаш организацияның адын адаар) айтырыгның кол утказын тодарадыр болгаш дыңнаар.

40. Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини бо Административтиг регламентиниң 43 пунктузунга дүүштүр кирген дилегниң талазы-биле консультация болгаш информация ачы-дузаны чедирериниң бүрүн эргезин тодарадыр.

41. Бир эвес хамаатының азы организацияның (хоойлу езугаар азы төлээлеттирген кижиниң) тургускан айтырыгы Агентилелдин бүрүн эргезинге кирбейн турар, бир-ле болза чажыт байдалдыг болза, Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини аңаа ачы-дуза бээр аргазы чогуун дугайында дыңнадыр болгаш оларның тургускан айтырыгына бүрүн эргезин хамааржып турар чогуур күрүне эрге-чагырга органнарына айтырыгны тургузарын сүмелээр.

42. Бир эвес хамаатыларның болгаш организацияларның (хоойлу езугаар азы төлээлеттирген кижиге) тургускан айтырыгына ачы-дуза бээр дээш харысалгалыг Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини шиитпирлеп шыдавайн барганда, ынчан чугаалажып турар айтырыг бүрүн эргезинге хамааржып турар Агентилелдин өске эрге-дужаалдыг кижизин кириштирер эргелиг.

43. Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини телефон-биле чагыгны алырда:

- бодунуң организациязын таныштыраар;

- бодунуң фамилиязын, адын, адазының адын, эрге-дужаалын адап тургаш таныштыраар;

- абонентиге бодун таныштыраарын сүмелээр;

- эргежок чугула таварылгада айтырыгның утказын тодарадыр, дыңнаар;

- тургустунган айтырыгның утказының талазы-биле хүндүлээчел, эвилел болгаш тодаргай харызын бээр;

- тургускан айтырыгга ол үезинде харызын берип шыдавайн барганда, тодараттырган үеде болгаш тодаргай хүнде катап долгалтарын абонентиге сүмелээр;

- айыттырган хуусаазында Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини үстүнде айыткан айтырыглар талазы-биле харызын белеткээр, эргежок чугула таварылгада Агентилелдин структурлуг кезектериниң эрге-дужаалдыг кижилерин кириштирер (кириштирер эрге-дужаалдыг кижилерниң даңзызына дүүштүр).

44. Хамаатыларның азы организацияларның телефон-биле хууда дилээн хүнүнүн килдистиниң начальниги хүлээп алыр болгаш аас-биле информацияның хүлээлгезин Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини күүселдезин контролдаар.

45. Хамаатыларның азы организацияларның хууда дилээнге ачы-дуза бээриниң төнчү түннели (ооң иштинде телефон-биле) аас-хевиринге дилегниң утказының талазы-биле дыңнадыры болур.

Хууда бижимел ачы-дузаны бээр

46. Хамаатыларга азы организацияларга хууда бижимел информацияның талазы-биле ачы-дуза бээриниң эге үндезини болза, Агентилелге оларның кириген бижимел дилээ болур.

47. Хамаатыларның азы организацияларның Агентилелге хууда кириген, ону почта-биле чоруткан азы телекоммуникация каналының харылзаазының талазы-биле электроннуг хевирге чоруткан бижимел дилеглери болур.

48. Хамаатыларның азы организацияларның бижимел дилеглеринге салган айтырыгларының бижимел харызын белеткээрин болгаш чорударын Агентилелге бижимел дилег кирген үезинден 30 календарлыг хонуктуң дургузунда боттандыраар. Хамаатыларның азы организацияларның бижимел дилээн хүлээп алырын хүнүнүн-не (дыштаныр болгаш байырлал хүннеринден аңгыда) ажыл хүнүнүн дургузунда боттандыраар.

49. Агентилел дараазында таварылгаларда бижимел дилегге күрүне ачы-дузаны бээринден ойталап болур эргелиг:

- хамаатылар азы организациялар Агентилелдин бүрүн эргезинге хамаарышпайн турар айтырыглар талазы-биле дилегни киригенде;

- дилегге багай болгаш дорамчылаан сөстөрнүн илерээшкени турда;

- бижимел дилегге организацияның ады (хуу сайгарлыкчының, хуу кижиниң ФАА), дедир чорудар адреси, организацияның удуртукчузунуң ат салганы (хуу сайгарлыкчының, хуу кижиниң) болгаш таңмазы чок турда, бир эвес организацияның бланкызына эвес бижимел дилегни кириген таварылгада.

50. Хамаатылар болгаш организациялар Агентилелге хууда бижимел дилегни киригенде, бо Административтиг регламентиниң 42 пунктузунга дүүштүр хынаар болгаш кириген бижимел дилегни хүлээп алыр.

51. Бижимел дилегниң ийиги экземлярнага чагыкчының дилээ-биле хүлээп алган хүнүн, ажылдакчының эрге-дужаалын, фамилиязын болгаш бодунуң болгаш адазының адын эге үжүктөрүн айтып тургаш, документини хүлээп алганының дугайында демделгелди салыр.

52. Чагыкчыларның бижимел дилээн алганда, херек эмгелели дээш харысалгалыг Агентилелдин эрге-дужаалдыг кижизини кириген хүнүнде тургустунган чурум-биле бүрүткээр болгаш Агентилелдин удуртулганын чорудар.

53. Агентилелдин удуртулганының резолюциязы-биле чагыкчыларның бижимел дилээнде салдыган айтырыгларны бүрүн эргезинге хамааржып турар чогуур килдистерниң эрге-дужаалдыг кижилеринче, харыы белеткээринче чорудар.

54. Агентилелдин удуртулганының резолюциязы-биле кирген чагыкчыларның шупту бижимел дилеглерин, чогуур килдистин эрге-дужаалдыг кижизини документилерниң кирер болгаш үнер учет журналына тургустунган чурум-биле бүрүткээр.

55. Чагааның ийиги экземлярна харыы белеткээр-биле килдискке шыгжап арттырар, чагааның күүседикчизи чагааның үнген хүнүн болгаш дугаарының дугайында информацияны документилерниң кирер болгаш үнер учет журналына тургустунган чурум-биле кири бижиер.

56. Эрге-дужаалдыг кижиге бижимел дилегни күүсе-дири-биле алганда, Агентилелге дилегниң кирген үезинден 25 календарлыг хүннерниң дургузунда харыыны белеткээр. Эрге-дужаалдыг кижиге харыыны белеткээрде Россия Федерациязының, Тыва Республиканың Чазааның, Агентилелдин информация курлавырларын, тайылбырлыг информация системазын, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын, Тыва Республиканың Экономика яамызының тайылбырларын болгаш өске-даа методиктиг материалдарны ажылгаар.

57. Чагааның күүседикчизи, күүседир

хуусаазынга чедир 4 хонуктан орай эвес белеткээн харыны ат салдырары-биле килдистин начальнигинче чорудар болгаш ооң соонда тургустунган чурум-биле Агентиелдин удуртулгазынче чорудар.

58. Бижимел делегнин харызын бөдүүн, тодаргай болгаш билдингир хевирге, күсөдичкинниң фамилиязын, адын, адазының адын болгаш телефонунуң дугаарын айтып тургаш бээр.

59. Агентиелдин удуртукчузу ат салган соонда чагааның күсөдичкизи документацияларның киреринин болгаш үнеринин учет Журналынга харыны үнген дугаарын болгаш хүнүн кири бижир база бүрүткээр.

60. Чагааның күсөдичкизи харыны бирги экземплярин чагыкчыга почта-биле чорудуп бээр, харының ийги экземпляринга дамчыдып берген хүнүн болгаш адын салыр.

61. Телекоммуникация харылзаазының каналдарын таварыштыр электроннуг хевир-биле чагыкчыларның дилээнге, бижимел хевирге күрүне ачы-дузаны бээринин чуруму.

1) Агентиелди хандыра программаның телекоммуникация харылзаазының каналдарының талазы-биле электроннуг хевирге чагыкчының бижимел дилээн алганда, дараазында хөделишкиннерин автоматтыг чурум-биле күсөдир:

- бижимел делегнин алган хүнүн болгаш үезин кири бижир;

- Агентиелди хандыра программаның айтыккан хыналдазын эптиг-эвилен күсөдир таварылгада, бижимел делег киргенинин дугайында эрге-дужаалдыг кижиге медээлерни чыыр;

2) Агентиелдин херек эмгекчизи-секретары бижимел делег киргенинин дугайында медээни алганда ону ажыдар, бо Административтиг регламентинин 56-58 пунктуларында айтыккан хөделишкиннерни күсөдир.

62. Бир эвес чагыкчы чагыс эвес болгаш база-ла ол-ла айтыргыны катап тургусканда болгаш айтыргының утказының талазы-биле бижимел харыны бергенде, күсөдички сөөлгү бижимел делегнин, килдистин начальнигинин чөпшээрээни-биле, удуртукчунун адынга ол айтыргы талазы-биле чагыкчы-биле чагаалажырын соксадыр дугайында чылдагаанын айтып тургаш албан бижин белеткээр (удуртукчунун оралакчызы, чогуур структурлуг кезектин ажыл-чорудулгазын башкарып турар кижиге).

63. Чагааның күсөдичкизи чагаалажылганы соксадырының дугайында шийтпирни Агентиелдин удуртулгазы хүлээп алган таварылгада:

- Ойтааланының үндезини-биле Агентиелдин удуртукчунун (удуртукчунун оралакчызының) ол айтыргы талазы-биле адын салган чагаалажылганы олар-биле соксадырының дугайында дыңнадыгы чагыкчының адресинче чорудар.

- ол фактыны документацияның киреринин болгаш үнеринин учет Журналынга кири бижир.

64. Чагыкчыга бижимел хевирге ачы-дуза бээринин төнчү түннели чагыкчыга почта-биле чоруткан айтыргының утказының талазы-биле бижимел харыны болур.

65. Бижимел хевирге ачы-дузаны Агентиелдин эрге-дужаалдыг кижизинин бергени дээш контролду хүнүн-не документацияның киреринин болгаш үнеринин учет Журналының медээлер талазы-биле чогуур килдистин начальниги боттандыра.

Хамаатыларга болгаш организацияларга хөй-ниитинин информациязын бээр

66. Хөй-ниитинин ачы-дузаны бээрин Агентиелдин төлээлтиг эрге-дужаалдыг кижилеринин эгелекчи саналының талазы-биле боттандыра.

67. Хөй-ниитинин информациязын бээр талазы-биле эрге-дужаалдыг кижилеринин хүлээлгези:

- сайгарлыкчы чорук болгаш туризмниң күрүне деткимчезинин программаны болгаш сайгарлыкчы чорук болгаш туризм адырынга күрүне политиказын болгаш нормативтиг эрге-хоойлуну таарыштырарын, сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдезинин байдалын болгаш угуналышкынын бадыткап турар медээлерни болгаш информацияны хамаатыларга болгаш организацияларга чедирер хөй-ниитинин информация бээр чепсек-херекселдери-биле хандыра:

- Агентиелдин веб-сайтында <http://tuvatourism.ru>, информация стендизинде материалдарның онза чугула байдалын деткир;

- онза чугула болгаш чидиг айтыргыларның анализинге үндезилеп хамаатыларга болгаш организацияларга темалыг семинарларны (хуралдарны, «төгерик столдарны») тодарадыр.

68. Хөй-ниитинин информациязын бээрин Агентиелдин веб-сайты <http://tuvatourism.ru> информация материалдарын салырының, радио болгаш телевидениени кириштир, массалыг информация чепсектеринге информация материалдарын парлаарының (моон соңгаар-МИЧ), семинарларны эрттиреринин (хуралдарны, «төгерик столдарны») дузаны-биле чорудар.

Хамаатыларга болгаш организацияларга хөй-ниитинин информациязын бээр дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижиге, ай санында хамаатылардан болгаш организациялардан хуу аас-биле азы телефон дамчыштыр кирген информацияны айтыргыларын чижек хевирин тургузар болгаш аңаа харыны белеткээр.

Белеткээн харыларны Агентиелдин веб-сайты <http://tuvatourism.ru> болгаш МИЧ-ке салыр.

Хамаатыларга болгаш организацияларга хөй-ниитинин информациязы дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижиге, аян-чоруктуң чоруп болур черлеринге айыыл чок чоруктуң байдалының дугайында туристерге болгаш туристичи организацияларга туристерниң айыыл чок чорун хандыра сорулга-биле дыңнадыр.

69. Информация стендизин ажыглап тургаш хөй-ниитинин информациязын бээр.

1) Килдистер начальниги ачы-дуза бээринге информация стендизинге материалдар салырын организастаары дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижини тодарадыр. Стендиге салган информацияның онза чугулазы дээш килдистер начальнигтери хууда харысалгалыг болур. Стендин информация-биле долдурары дээш контролду Агентиелдин директору (директорунун оралакчызы) боттандыра;

2) информация стендизинге салган информацияның хүнүн, тодаргай информацияны бергени дээш харысалгалыг, чогуур килдистеринин начальнигтери адын салыры албан;

3) информация стендилери доктаамал информацияның стендизи болгаш өскерлип турар информацияның стендизи деп ийи кезекке чарлыр.

Стендилерни тургузарының хевиринин талазы-биле иштиги (Агентиелдин турар бажынының иштинге) болгаш даштыгы (хөй-ниити черлеринге азы өске-даа албан черлеринге салыр) кезектерге чарлыр.

Иштиги стенд тематиктиг болгаш организастыг-шиитпирлектиг стендилерге чарлыр.

4. Информация стендилеринге дараазында информацияларны салыр:

- хамаатыларның болгаш организацияларның бижимел делеглерин чорударынга Агентиелдин почта адреси;

- Агентиелдин ажылының (чурумунун) графиги;

- Агентиелдин эрге-дужаалдыг кижилеринин хамаатыларны болгаш организацияларны хүлээп алырының графиги;

- хамаатыларга болгаш организацияларга информация болгаш консультация ачы-дузаны бээр Агентиелдин эрге-дужаалдыг кижилеринин даңызы;

- Агентиелдин электроннуг почтазының, веб-сайтының адреси болгаш телефоннарының тайылбырлыг дугаарлары (капсырылга коштунган);

- сайгарлыкчы чорук болгаш туризмни хөгжүдөр федералдыг болгаш республиканың программаларын боттандыраарына киржир эргежок чугула документилерниң даңызы болгаш хевир база оларны долдурарының хевирлери;

- күрүне ачы-дузаны алыры дээш делегнин кирген хамаатыларның болгаш организацияларның эргезинин болгаш хүлээлгезинин дугайында медээлер;

- Агентиелди болгаш ооң эрге-дужаалдыг кижилеринин шийтпирлерин, хөделишкиннерин азы шийтпир чогуу хомудаарының чуруму;

- күрүне ачы-дузаны бээринге ойтааланының үндезини;

- күрүне ачы-дузаны бээринин талазы-биле ажыл-чорудулганы таарыштырып турар, нормативтиг эрге-хоойлу актыларын ушта бижээр чүүлдер;

- семинарларны, «төгерик столдарны» эрттиреринин графиги.

5) Информация стендилеринге материалдарны салырын организастаары дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижилер, Агентиелге информация кирген үезинден 3 ажыл хүнүнден орай эвес, чогуур стендилерге ону салырын хандыра.

70. Хамаатыларга болгаш организацияларга семинарларны (хуралдарны, «төгерик столдарны») эрттиреринин дузаны-биле хөй-ниитинин информациязын бээр.

1) Ачы-дуза бээринге килдистеринин начальнигтери семинарларны эрттирерин организастаары дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижилерни тодарадып тургаш, хамаатылар болгаш организациялар-биле семинар эрттиреринин графигин чылдың-на ажылдап кылыр болгаш Агентиелдин директорунга бадыладыр. Семинарларны (хуралдарны, «төгерик столдарны») эрттиреринин графигин ажылдап кылырынга эргежок чугула чүүлдер:

- Агентиелдин ажылының анализинге үндезилеп онзагай чидиг айтыргыларны илеридир;

- семинарның (хуралдың, «төгерик столдун») темазын тургузар, Агентиелдин структурлуг кезектери-биле дугуржур болгаш ону эрттиреринин хүнүн тодарадыр;

- хамаатылар азы организациялар-биле семинарны эрттирери дээш харысалгалыг эрге-дужаалдыг кижини тодарадыр.

2) Сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдезинин программаларын Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органдарының бадылааны дугайында информацияны бээр сорулга-биле хамаатыларның азы организацияларның аңгы-аңгы категориязы-биле семинарларны (хуралдарны, «төгерик столдарны») эрттирер, аңаа хамаатыларның азы организацияларның аңгы-аңгы категориязының киржир негелдезин болгаш чурумун тодарадыр.

3) Семинарларны (хуралдарны, «төгерик столдарны») эрттирерин организастаарда эргежок чугула чүүлдер:

- семинарны (хуралды, «төгерик столду») эрттиреринин сорулгазын тодарадыр;

- семинарның (хуралдың, «төгерик столдун») программаны тургузар;

- семинарга илеткел кылыр специалисттерниң кандидатуразын Агентиелдин директору-биле дугуржур;

- Агентиелдин директорунга семинарның (хуралдың, «төгерик столдун») программаны бадыладыр;

- семинарны эрттиреринин дугайында чарлалды, семинарны эрттиреринге чедир ийи неделядан эвээш эвес үениң иштинде Агентиелдин стендизинге, Агентиелдин веб-сайтынга <http://tuvatourism.ru> болгаш болгаш МИЧ-ке салыр.

4) Хамаатылар болгаш организациялар тайылбыр алыры-биле албан черинин телефонун, Интернет таварыштыр семинарның (хуралдың, «төгерик столдун») темазының талазы-биле айтыргыларны салып болур аргазын албан тургузар.

5) Семинарны эрттирерин тургаш методиктиг литератураны, көргүзүг материалдарын ажыглаары эргежок чугула, сайгарлыкчы чорук болгаш туризм хөгжүлдезинин федералдыг болгаш республика программаларын боттандыраарына киржир документилерни белеткээр чорудулгага кирип турар, хамаатыларның азы организацияларның үргүлчү таваржыр частыргыларын сайгарып чугаалажырынга таарымчалыг кылдыр эрттирер.

4. Күрүне ачы-дузаның күсөлдези дээш (бээр) контролдуң чуруму болгаш хевир

71. Хамаатыларынга болгаш организацияларга хөй-ниитинин информациязын бээринин талазы-биле хүлээлгезин эрге-дужаалдыг кижилеринин күсөлдези дээш контролду, ай санында информация ажылын бүрүткээр болгаш учедуну Журналында демделге дүүштүр Агентиелдин директору (оралакчызы) болгаш чогуур килдистер боттандыра.

72. Күрүне ачы-дузаның күсөлдезинин талазы-биле административтиг чорудулганы тодарадылганы, хөделишкиннерин

дес-дараалаштыр сагыры дээш хүн бүрүнүн контролон килдистеринин начальнигтери боттандыра.

73. Бо Административтиг регламентинин дүрүмүн Агентиелдин специалистери күсөдирин болгаш сагырын хынаарын Агентиелдин директору (оралакчызы) болгаш килдистеринин начальнигтери хүн бүрүнүн контролон боттандырып тургаш чорудар.

74. Чоруткан хыналданың түннелин талазы-биле чурум хажыдышкынарны илереттинген таварылгада Россия Федерациязының хоойлужулгазынга дүүштүр буруулуг кижилерни харысалгага кириштирерин боттандыра.

75. Күрүне ачы-дузаның күсөлдезинин шынарын болгаш долунун хынаарда Агентиелдин директорунун дужаалы — тускайлаң эрге-хоойлу актыларынга үндезилеп боттандыра.

Хыналдалар планныг (Агентиелдин ажылының планынга үндезилеп боттандыра) болгаш пландан дашкаар бооп болур. Хыналда үезинде күрүне ачы-дузаны-биле (комплексиг хыналдалар) холбашкан шупту айтыргыларны сайгарып чугаалажып болур азы аңгы айтыргыларны (темалыг хыналдалар). Хыналданы тодаргай чагыкчының дилээнин талазы-биле база чорудуп болур.

5. Күрүне ачы-дузаны бээр чоруп турда боттандырган (хүлээп алган) шийтпирлерни болгаш хөделишкиннерни (хөделишкиннер чокка) хомудаарының чуруму

76. Агентиелдин эрге-дужаалдыг кижизинин шийтпиринге болгаш хөделишкинниге (хөделишкин чогуу) хомудалды Агентиелдин директорунга, Тыва Республиканың Экономика яамызынга, суд чурумунга кирип болур.

77. Суд чурумунга чедир, күрүне ачы-дузаның күсөлдезинин үезинде боттандырган (хүлээп алган) шийтпирлерни, хөделишкиннерни азы хөделишкин чокка хомудал кириер эрге чагыкчыда бар.

78. Бижимел хевирге хомудалды (негелдени) чорудар азы хууда хомудал-биле айтыргыны тургузар эрге ачы-дуза алыкчыларында бар.

79. Агентиелдин директору (оралакчызы) хууда хамаатыларны хүлээп алырын чорудар.

80. Бижимел хевирге чагыкчы делегнин киригенде, ындыг делегнин бүрүткээн үезинден 30 хонук хуусаадан ажырбайн, хомудалды сайгарып көөр.

81. Чагыкчы бодунун бижимел дилээнге албан чуруму-биле айтыр чүүлдер:

бижимел делегнин чорудуп турар органың ады, чогуур эрге-дужаалдыг кижинин эрге-дужаалы, фамилиязы, ады, адазының ады база бодунун фамилиязы, ады, адазының ады, харыны чорудар почтаның адреси, юридиктиг албан черинин долу ады, делегнин дедир адресинин дугайында дыңнадыр;

хомудалдың (негелденин) утказын илередир, хүнүн болгаш бодунун холунун үжүүн салыр;

хомудалга (негелдеге) документилерни болгаш материалдарны кожар азы эргежок чугула таварылгада оларның хоолгазын.

Дилегте немелде чүүлдерни база айтып болур:

ооң эргезин боттандыраарына шаптыкташкынарны тургускан деп хамаатының санал турары байдал;

хамаатының дыңнадыры эргежок чугула деп санал турары медээлер болгаш өске-даа медээлер.

82. Хомудалды (негелдени) сайгарып көргөн түннелин талазы-биле Агентиелдин директору (оралакчызы) хандырганының дугайында азы чагыкчының хомудалын хандыраарыга ойтааланының дугайында шийтпирин хүлээп алыр.

Дилегни сайгарып көргенин түннелинде чылдагаанын бижимел хевирге айтып тургаш харызын почта-биле чорудар.

83. Чагыкчылар бодунун эргезин болгаш хоойлу-дүрүмнүн сонургалын хажытканының дугайында, эрге-дужаалдыг кижилеринин хөделишкиннерин азы күсөдир хөөн чогуун, Административтиг регламентинин дүрүмүн хажытканын, эвилен эвес чурумун азы албан этиказын хажытканын дыңнадып болур:

Агентиелдин телефоннары-биле; Агентиелдин веб-сайты <http://tuvatourism.ru> болгаш электроннуг почта-биле.

Чагыкчының дыңнадынга дараазында информациялар албан турар:

хуу сайгарлыкчының азы хамаатының чоруп турар чери азы фамилиязы, ады, адазының ады, чурттап турар чери, юридиктиг албан черининг адреси, долу ады;

эргезин болгаш хоойлу езугаар сонургалын хажытканының, хоойлу-дүрүмге удур шийтпирлер, хөделишкннерниң утказы;

ооң дыңнадыын сайгарып көргениниң түннелиниң талазы-биле алган хемчеглерниң дугайында чагыкчыга дыңнадырының аргазының дугайында медээлер.

84. Бир эвес бижимел дилегге чагыкчы фамилиязын, юридиктиг албан чери долу адын, харыыны чорудар почта адресин айтып-паан болза, дилегге харыыны бербес.

85. Бижимел дилегни алганда, ында багай азы дорамчылаан уткалыг сөстөр кирип турар болгаш эрге-дужаалдыг кижиниң амы-дыралынга, кадыынга болгаш эт-хөреңгизинге база ооң өг-бүлезиниң кижигүннеринге айыылды тургузуп турар байдал турар болза, эрге-дужаалдыг кижиге ооң дилезиниң салган айтырыгларына харыы бербейн барып болур эргелиг болгаш дилегни чоруткан хамаатыже эргезин буруу ажыг-лаанының дугайында дыңнадыр.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де хүлээп алган №264 доктаалыга өскерилгелер кириер дугайында

2009 чылдың апрель 20 №168 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының хоойлу-дугаа-биле Тыва Республиканың хоойлу-дугаа-биле дүүштүр кылыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. «Назы-хары улгаткаш, күш-ажыл болгаш инвалид пенсиязын ап турар ажыл-даваас пенсионерлерге социал адресиг дуза, ол ышкаш онза байдалдарның болгаш бойдус халавының түннелинде когараан үстүндө айыткан категорияның ажылдавын турар пенсионерлерге социал адресиг дуза чедирериниң Чурумун бадылаар дугайында» Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың май 12-де хүлээп алган №264 доктаалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) кирилде кезээнге дараазында өскерилгени кириер:

«2008 чылда Россия Федерациязының Пенсия фондузунун бюджетиниң болгаш 2009-2010 чылдарның планныг үезиниң дугайында» 2007 чылдың июль 21-де хүлээп алган №182 Федералдыг хоойлунун 14 чүүлүн күүседире-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза»;

2) Назы-хары улгаткаш, күш-ажыл болгаш инвалид пенсиязын ап турар ажылдаваас пенсионерлерге социал адресиг дуза, ол ышкаш онза байдалдарның болгаш бойдус халавының түннелинде когараан үстүндө айыткан категорияның ажылдавын турар пенсионерлериниң социал адресиг дуза чедирериниң Чурумунга:

1.1 пунктта «республиканың бюджетиде болгаш субсидиялары» деп сөстөниң соонга «Тыва Республиканың бюджетинден», «Россия Федерациязы» деп сөстөниң соонга «дузалаарынга» деп сөстү немээр;

1.2 пунктта «Тыва Республиканың Чазааның 2003 чылдың апрель 15-те хүлээп алган доктаалы-биле бадылаан» деп сөстөни («моон ыңай—Программа») деп сөстөр-

86. Бир эвес бижимел дилегниң сөзүг-лели номчуттунмайн барза, дилегге харыыны бербес, бир эвес фамилиязы болгаш почта адреси номчуттуна бээр болза, дилегни чоруткан хамаатыже, ооң дугайында дыңнадыр.

87. Бир эвес чагыкчының бижимел дилезинде салдыганын айтырыг, моон мурнунда чоруткан дилеглери-биле холбаштыр ол айтырыгның талазы-биле бижимел харыыларны аңаа хөй катап бергенде, дилегге чаа тайылбырларны кириген ажыы чок, Агентилелдин директору ол айтырыгның талазы-биле чагыкчы-биле чагаалажылганы сок-садыр болгаш ээлчеглиг дилег үндезин чок дугайында шийтпирни хүлээп алыр эргелиг. Дилегни чоруткан чагыкчыже ол шийтпирниң дугайында дыңнадыр.

88. Бир эвес дилегге салдыганын айтырыгның утказының талазы-биле харыыны берип шыдавын барганда, дараазында ону эдип алганда, хамааты Агентилелче дилегни катап чорудуп болур эргелиг.

Суд шийтпиринге хомудал кириген дилегни; ол судтун шийтпиринге хомудал кириериниң чурумун тайылбырлаары-биле дилегни чоруткан хамаатыже катап эгидер.

биле солур;

4 болгаш 5 бөлүктөни дараазында редакция езугаар эдер:

«4. Төлээри болгаш чедирери

Социал адресиг дузаны төлээрин болгаш чедирерин чурттакчы чоннун социал камгалалының органнары почта харылзаа бүдүрүлгелерин болгаш чээли организацияларын дамчыштыр Программаның хөреңгизиниң күсели-биле боттандырат.

5. Хыналда

Тыва Республиканың республика бюджетиниң хөреңгизин тускай сорулгага ажыг-лаарын хынаарын Тыва Республиканың Саң-хөө-бюджет хайгааралының талазы-биле албаны боттандырат.

Россия Федерациязының Пенсия фондузунун бюджетиниң хөреңгизин тускай сорулгага ажыг-лаарын хынаарын Россия Федерациязының Пенсия фондузунун Тыва Республика талазы-биле салбыры боттандырат.

Чурттакчы чоннун социал камгалал органнарының ажылдавын турар пенсионерлеринге берил турар бүгү хевирлериниң дузаның дугайында отчетту дараазында отчеттук айның ай санында 12-ге чедир Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга кириер.

Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы Тыва Республиканың бюджетиниң Программаны боттандырыныг чарыгдалдарның дугайында база саң-хөө хандырылганының үндезини субсидия болур онза байдалдарның болгаш бойдус халавының түннелинде когараан ажылдавын турар пенсионерлерге социал адресиг дуза чедиргениниң дугайында ниити отчетту Россия Федерациязының Пенсия фондузунун тургускан хевир езугаар Россия Федерациязының Пенсия фондузунун Тыва Республика талазы-биле салбырынга дараазында отчеттук айның ай санында 5-ке чедир кириер.

Дараазында саң-хөө чылында Программаны боттандыраарын, ол ышкаш онза байдалдарның болгаш бойдус халавының түннелинде когараан ажылдавын турар пенсионерлерге социал адресиг дуза чедирерин акшаландырат хөреңгини саң-хөө чы-

2009 чылда Тыва Республиканың иштинге часкы хову ажылдарын чорудар талазы-биле алдынар хемчеглер дугайында

2009 чылдың апрель 11 № 152 Кызыл хоорай

Көдээ ажыл-агый техниказын болгаш тарылга шөлдөрин чогуур үезинде шынарлыг белеткеп, часкы хову ажылдарын үрө-түннелдиг күүседире-биле база ол ышкаш Россия Федерациязының Чазааның 2009 чылдың март 5-те «2009 чылдың часкы хову ажылдарын хандырат хемчеглерниң дугайында» №7 доктаалдың протоколунун ушта бижилгезин күүседире-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2009 чылда Тыва Республиканың иштинге часкы хову ажылдарын белеткээринге болгаш эртиреринге республиканың шүүш-түрүлге ажылын кылып чорудар штавын тургузар болгаш ооң составын бадылаар (капсырлаан).

2. Капсырылганы бадылаар:

2009 чылда Тыва Республиканың девискээринге часкы хову ажылдарының белеткелин болгаш чорудулганы организастаар хемчеглерни;

2009 чылда тараа болгаш мал чеминге хереглээр культураларының үрезиннерин садып, кири сөөртүп алыры-биле субсидияларны бээр Дүрүмнерни;

2009 чылда картофель үрезинин садып, кири сөөртүп алыры-биле субсидияларны бээр Дүрүмнерни.

3. 2009 чылда муниципалдыг районнарда болгаш хоорай округтарынга кол көдээ ажыл-агый культураларын тарыыр шөлдө-рин тургузуун деткиер (капсырлаан).

4. Тыва Республиканың муниципалдыг районнарының тус чер чагырга органнарынга сүмелээр:

лы доостурга, Россия Федерациязының Пенсия фондузунун бюджетинче эгидер.»

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарда парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

2009 чылда Тыва Республиканың девискээринге часкы хову ажылдарын организастап белеткээр болгаш чорудар хемчеглерниң күүселдезин хандырат;

картофель олуртуру-биле субсидия алыр кижилерге сугаттыг шөлдөри аңгылап бээр;

республиканың бюджетинден үнер акша-хөреңгиниң ниити хемчээлиниң 9 хуузу тран-спорт чарыгдалдарын төлээринге субсидияларның чедир акшаландыраарын көөр;

көдээ бүдүрүкчүлөргө муниципалдыг чагыгны күүседип, баш бурунгаар садыг-лаашкын эрттирерде, часкы хову ажылдарын кылырда акша-хөреңгини аванс чуруму-биле бээр аргаларны өөренип көөр;

бюджет черлерин аш-чем-биле болгаш янзы-бүрү хандырылга талазы-биле муниципалдыг садыглаашкыннарда көдээ бүдүрүкчүлөргө кириштирип, оларга практиктиг болгаш методиктиг дузаны чедирер.

5. 2009 чылда часкы хову ажылдарын Тыва Республиканың республика бюджетинде көрдүнгөн акша-хөреңгини Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызынга чогуур үеде дамчыдар.

6. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарында парлаар.

7. Доктаал күүселдезиниң контролон Тыва Республиканың Чазак Аппарадының комплекстиг социал-экономиктиг хөгжүлдө эргелелинге дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың апрель 11-де чидирген №152 доктаалы-биле бадылаттынган

2009 чылда Тыва Республикага часкы хову ажылдарында белеткел ажылын чорударда шүүштүрүлгө кылыр республика штавының СОСТАВЫ

В.И. Ендан — Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин түр када күүседип турар, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының сайыды, штаб даргазы;

А.Э. Куулар — Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы-ның чер ажыл-агый, механизация болгаш тех-никтиг политика килдизиниң кол специали-зи, харысалгалыг секретарь;

А.К. Артына — Тыва Республиканың Экономика яамызының сайыдының бирги оралакчызы;

Е.В. Васильева — Тыва Республикада «Роскөдзетоп» Күрүнениң федералдыг ал-бан чериниң удуртукчузу (дугуржулга-биле);

У.Т. Даваа — Тыва Республиканың Саң-хөө яамызының сайыдының бирги оралакчызы;

Э.Э. Дагба-Лама — Тыва Республиканың Боду шимчээр болгаш өске-даа техниканың байдалын хынаар техниктиг хайгаарал албанының удуртукчузу;

И.С. Идам-Сюрюн — Барыын-Хемчик кожуунун чагырга чериниң башкарыкчы даргазы (дугуржулга-биле);

А.С. Куулар — Тыва Республиканың Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызы-ның сайыдының оралакчызы;

Б.Х. Маадыр-оол — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының парлалга албанының килдис начальниги;

А.К. Ойдунаа — Тыва Республикада Ве-теринар болгаш Фитосанитар хайгааралы-ның федералдыг эргелелдин оралакчызы (дугуржулга-биле);

С.Ч. Ондар — Танды кожуунун чагырга чериниң башкарыкчы даргазы (дугуржулга-биле);

А.Б. Ооржак — Тыва Республиканың Чазак Аппарадының социал-экономиктиг комплекстиг хөгжүлдө башкараар эрге-лелдин килдис начальниги;

А.В. Шелехов — Каа-Хем кожуунун ча-гырга чериниң башкарыкчы даргазы (дугур-жулга-биле).

АРГА-АРЫГ АЖЫГЛАКЧЫЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Арга-арыг бойдустун өске курлавырлары, чижээлээр-ге, нефть болгаш газка бодаарга, катап тургустунар. Ол өске дириг организм-биле дөмей өзүп болгаш кырып турар. Назыны улгады берген арга-арыг ыяштары аарыгларга белен таваржыр, хоралакчыларга удур туржуп шыдаваас апаар, ыңчангаш ону кезери — ажыктыг болгаш херек ажыл. Бир эвес ол ыяшты кеспес болза, ол ажыглал ыяш кырыыр болгаш боду-ла өлүп каар, а ону кешкеш, саткаш, алган акша-хөреңгини арга-арыгга ажыктыг кылдыр ажыглаар, өскээр чугаалаарга, ооң камгалалынче болгаш хайгааралынче чорудар, оон башка ол хөреңги анаа-ла эстип чиде бээр. Ону кезерин арга-арыг дугайында дүрүмнүн чуруму-биле чорудар.

Амгы үеге чедир республиканың арга-арыын ажыглал ыяш кезериниң арендазынга дамчыдып бербезн. Арга-арыг ыяшын белеткээр бүдүрүлгелер болгаш хуу сайгарлыкчылар ажыглал ыяшты белеткээрин арга-арыг ыяштарын чүгле садар-садып алыр аукционнун түннели-биле 12 ай хуусаазының иштинде чарган керээниң талазы-

биле боттандырып чорудуп турар. Ынчап кээрге, ажыглал ыяшты белеткээр талазы-биле ажыл-чорудулганың боттандырып чорудуп турар, бодунда инфраструктуралыг, специалистерлиг, ыяш белеткээр техникалыг арга-арыг ажыглакчыларының улуг ыяш белеткээр бүдүрүлгелери болгаш хуу сайгарлыкчылар статусунда бүртүктеттинген кандыг-даа хамааты бооп болур. Хуу сайгарлыкчылар ыяшты кезип тургаш, ону моон сонгаар катап тургузарынче, келир үениң салгалына ону камгалап арттыраарынче болгаш арга-арыгны өрттен камгалаарынга хөй кези сонургал чок болуп турар. Арга-арыгга арендатор ээниң турарынга күрүне сонургалдыг болуп турар, ол кижиге чүгле эргени бээр эвес, арга-арыгны камгалаар талазы-биле хүлээлгелиг турар.

2009 чылдың март 14-те Россия Федерациязының Пре-зидентизи Д.А. Медведев Россияның Арга-арыг кодекзинге өскерилгелерни кириген № 32 Федералдыг хоойлуга атты салган, тодаргайлаарга, 29 чүүлдүн «Ажыглал ыяшты бе-леткээринге». Өскерилгениң кол утказы мынчаар тургустунуп турар, ам ажыглал ыяшты белеткээр талазы-биле сай-

гарлыкчы ажыл-чорудулганы чорударда 10-дан 49 чылга чедир хуусаада арга-арыг участоктарына, чүгле аренда керээзинге үндөзүлөп боттандырат. Красноярск крайда ыңдыг арга-арыг арендазы кончуг хөгжээн болгаш бодун бадыткаан деп чугаалап болур. Бистиң республикавыста сайгарлыкчыларның хөй кези ам-даа «саарылганы чыып албаан» болгаш арендаже акшазын кириерин күзевейн турар, моон үнериниң чаңгыс аргазы — каттыжар болгаш шупту кады арга-арыг участоктарын арендага алыр.

Күрүнениң азы муниципалдыг хереглелди хандыра-рынга арга-арыг ыяштарын садарының-садып алырының аукцион түннелиниң керээзиниң талазы-биле чорудар, онзагай таварылгада Тыва Республиканың хоойлузу-биле көрдүнгөндө, ТР-ниң Арга-арыг талазы-биле күрүне коми-теди үстүндө айтылган ТР-ниң Хоойлузунун төлөвилелин ажылдап кылган болгаш ТР-ниң Чазаанга чугаалажып көөрү-биле кириген.

ТР-ниң Арга-арыг талазы-биле күрүне комитеди.

ОЛИМПИЙЖИ МАҢНААШКЫН ХҮНҮ ЭРТКЕН

Июнь 27-де Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилели Кызылга «Олимпийжи маңнаашкын хүнү-2009» деп массалыг чадаг чарышты организастан эрттирген. Ооң байырлыг ажыдышкыны эртенгиниң 10.00 шакта «Сүбей» спорткомплекске эрткен. Массалыг чадаг чарыштың кол

сорулгазы – хүн бүрү кадык-шылга маңы кылып турар улусту, а ол ышкаш албан черлери болгаш организацияларның кежигүннерин (командаларын) кириштирип тургаш, Бүгү-Россияның Олимпийжи хүнүн төлөпиг демдегеп эрттирери турган. Бо хемчег эки эрткен деп ам ыяк түңнөп болур.

Хар-назыдан хамаарылга чокка хөй кижир киржикчилер бо маңнаашкынга АКШ-тың Атлант хоорайга 1996 чылда эрткен Олимпий оюннарының одун кыпсырының езулалында Россия Федерациязының алдарлыг артизи, Тыва Республиканың Улустун хөмейжизи Коңгар-оол Ондарның (ол боду база байырлыг ажыдышкынга киришкен) тудуп алгаш кудумчуга маңнап чорааны факелди бистиң олимпийжилеривис Чечен-оол Монгуш, Лориса Ооржак, профессионал бокска диптер аразында делегей чемпиону Саян Санчат, сумога делегей чемпиону Начын Монгуш дээш, өске-даа шыырак спортчуларывыс Кызылдың Московская, Салчак Тока, Кочетов болгаш Ленин кудумчуларына тудуп алгаш маңнашкан.

Олимпийжи от тудар бирги хүндүлүг ээлчег делегей чергелиг спорт мастери, олимпийжи Чечен-оол Монгушка онаашкан.

Бо чылын Елена Достай бо хемчегге киржир арга чок болган, чүге дизе сураглыг адыгжывыс амгы үеде ча адарынга Россияның чыынды командаларының составында спортчу чыылданы Москва хоорайда эртип турар.

Бо чарышка кол чүүл тирилелге эвес, а киржилге болган. Кымның

кайы хире хемчээлге маңнаары ооң күзелинден болгаш хире-шаандан хамааржып турган.

Чогум финиш Кызылдың парк аксынга болган. Маңнаашкынның шаңнап-мактаашкын езулалы Маадырлар аллеязынга болуп эрткен. Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилели массалыг маңнаашкынга киришкен хоорайның 30 ажыг албан черлерин болгаш организацияларны, өөредилге черлерин, яамыларны хүндү-

лел бижиктер-биле шаңнаан. Бо маңнаашкынга, чижээ, Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институтунун директору Каадыр-оол Бичелдейни өг-бүлөзи-биле, ТР-ниң шүүгү сайыды Константин Мазуревскийни, «Эң улуг назылыг киржикчи» деп шаңналга төлөпиг болган көскү политиктиг ажалдакчы Алдын-оол Канзайны дээш, өскелерни-даа Олимпийжи хүнүн киржикчилери эскерип көргөн.

Спорт килдизи белеткээн.

КЫЗЫЛДЫҢ КОМАНДАЛАРЫ ЧЕМПИОННААН

Чемпионат-2009

Эрткен неделяда Кызыл хоорайның дыштанылга парыгынга хол бөмбүүнге Тыва Республиканың Чазаның Даргазының шаңналы дээш республика чемпионнады болуп эрткен. Аңаа хоорайлардан болгаш кожуун-нардан 17 эр болгаш 13 херээжен командалар киришкен. Каш хүн уламчылаан маргылдааның оюн бүрүзүн маңаа допчузу-биле бижири болдунмас. Ынчангаш сөөлгү хүннүн, июнь 28-тиң, чемпионнар илереткен түңнел оюннарынга каксы доктаалы...

Эр улус аразында командаларның белеткелиниң деңгели аңгы-аңгы деп чүве илдең. Шыырак белеткелдиг командалар бар. Олар колдуунда-ла түңнел оюннарже үнгөн. Чижээ, сөөлгү чылдарда республиканың эң шыырак командаларының санынче үргүлчү кирип, шаңналдыг черлерни доктаамал ээлеп келген «Восток» команданы алыылы. Ону Тыва Республиканың хол бөмбүүнүн федерациязының даргазы Василий Оюн белеткеп турар. Бо чылгы чемпионатта команда өске чамдык удурланыкчыларын баштайгы хүннерде шору чииги-биле удуп ап чоруп турза-даа, субботада, түңнел оюнче үнер эрге дээш шиитпирлиг оюнда, Кызылдың «Мажалык» командасынга 3:0 санга уттуруп алган. «Востоктуң» оолдарының чугаазы-биле алырга, «оюн эгезинден-не болдунмаан». Мен бодаарымга, удурланыкчызы команда «Мажалык» (капитаны Тимур Саая) бо ужуражылгага шыырак белеткенген болгаш шиитпирлиг хөдөлгөргө белен турган. Ол ынчаар болган-даа.

Бо ийи шыырак командаларда оолдар бот-боттарының оюннарын эки билчир. Оларның аразында чаңгыс командага ойнап турган эжишкилер-даа бар. Ынчалза-даа мен хуумда «Мажалык» команданың кол өзүн угу-дөзү Барыын-Хемчик кожуун чурттуг хол бөмбүкчүлери тургузуп турган деп санаар мен. Бо команданың колдуу бо-ла состав-биле «Төрээн кожуун» деп республика чергелиг маргылдаага бо чылын чазын чедишкенин ойнап турганын сактыр мен.

Эң эки ойнакчы
Шеңне Кылыгдай.

«Мажалык» түңнел оюнда чемпион ат дээш Чөөн-Хемчик кожуунун командасы-биле ужурашкан. Чөөн-хемчикчилер сөөлгү чылдарда каяа-даа чорааш, кончуг шыырак ойнап турарын черле

демдегелес аргажок. Чижээ, кожуунун чыынды командалары бо чылын Туран хоорайга эрткен «Төрээн кожуун» деп маргылдаага кончуг шыырак Эрзин, Сүт-Хөл болгаш Би-Хем командаларын уткаш, тирикчи болуп үнгөн. Ынчал кээрге, оларның чаңгыс чер-чурттуг аарыкчылары болгаш хөй санныг көрүкчүлери бо удаа ынак командалардан чүгле шыырак оюну кордап турган. Чогум, шынап-ла, түңнел оюн үшкү чер дээш «Восток» биле Би-Хем кожуунун мурнунда эрткен ужуражылгазынга бодаарга, солун болгаш чидиг байдалга эрткен.

Эр улус командаларының аразынга бо чылгы чемпион ат дээш түңнел оюн «Мажалык» биле Чөөн-Хемчик кожуунун командасының аразында болган деп үстүндө одурулдардан билип алдынар. Ужуражылганың эгезинден эгелээш, «мажалыкчылар» сан талазы-биле би-чии мурнап эгеледилер. Бирги партияны олар бүзүрелди-биле ойнап алган. Чүс-чүс көрүкчүлөр-даа боттарының кожууннарының командаларын дыка деткип, шаа-биле алгыржып каап олурган. Ийги партия база-ла оларның тирилелгези-биле –

25:16 сан-биле доозулду.

Чөөн-Хемчик кожуунун ойнакчызы Гурам Шитиковтуң доктаамал кызымак халдаашкынына командалары саннарны удаа-дараа эккеп турза-даа, ниити тирилелге дөмөй-ле чедирбейн барган. Ынчалза-даа маңаа чөөн-хемчикчилер үшкү партияны кончуг чидиг демиселге 25:23 санга удуп алганын демдегелес база аргажок.

Дөрткү партия чидиг демиселге уламчылаан. Чамдык таварылгаларда кайы-даа командаларның ойнакчылары биле судьяларның аразында маргылгыг байдалдар тургустунуп турган. Ол чүүл бо чемпионатта судьяларның ындыг-ла кончуг бедик эвес деңгелге шиидип турганын көргүзүп турган.

Бо дөрткү партияны «Мажалык» команда 25:21 санга удуп алыр аргалыг болган. Ужуражылга ниити-биле 3:1 сан-биле доозулган. «Мажалык» эр улус аразында бо чылгы республика чемпиону атты ынчалдыр чаалап алган.

Түңнел оюну бижип тургаш, Чөөн-Хемчик кожуунун командасының лидери Гурам Шитиковтуң бо чемпионатка барык чаңгыс холдуг ойнап, команданы түңнел оюнга чедир чедишкенин баштап эккелгенин аңгы демдегелес аргажок. Ол солагай холунун бир салазын Май 9-та Кызылга эрткен улуг мөгелер хүрежине сыйып алган. Бо чемпионатка белеткелдер үезинде багай холу улам баксырааны чугаажок. Ынчангаш ооң бир холун эмчилер гипстеп каан.

Төрээн кожуунун ат-алдары кончуг, Гурам ынчангаш спортчу шөлче эрткен хонуктарда эштери-биле бир дөмөй катап-катап үнүп турганы ол.

Херээжен командалар маргылдаанын долгандыр ойнаар чурум-биле чоруткан. Ынчангаш бүгү командалар аразында дөгережи ыяап ужурашканының соонда, хамык-ла алган саннарны судьялар ниити түңнээниниң соонда, бо чылгы херээжен чемпион команда илереттинген. Ол болза «Восток» командасы (тренери В.Оюн, капитаны Шеңне Кылыгдай) болган. Чыл санында шаңналдыг черлерни алыр бо команда боттарының эрги

болгаш доктаамал удурланыкчызы ТывКУ-нун бирги командасы-биле эң сөөлгү оюнда ужурашкан. Чогум бо оюнда студентилер удурланыкчыларын 3:2 санга чидиг демиселге тирилеп алза-даа, ниити түңнелге ол дөмөй-ле салдар чок болган. Эң хөй сан алган «Восток» командасы хол бөмбүүнге республиканың бо чылгы чемпиону, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының акша шаңналының эдилекчизи болган.

Маргылдаа соонда чемпионаттың тулган эки ойнакчыларын баштай шаңнап мактаан. «Эң биче назылыг ойнакчылар» деп шаңналга Байлана Хомушк (Бай-Тайга) биле Буян Ак-Лама (Улуг-Хем) болган. «Эң эки ойнакчы» атка Шеңне Кылыгдай (Кызыл) биле Шолбан Куулар (Чөөн-Хемчик) четкен. «Эң эки халдакчы» деп шаңналды Алена Коңгар-оол биле Яков Федотовка тывыскан. Маргылдааның «Эң эки камгалакчылары» Аяна Кечил-оол биле Тимур Саая болган. Оларның дөгережине кубоктарны, өртектер белектерни тывыскан.

Эр командалар аразында бирги черни Кызыл хоорайның «Мажалык», ийги черни Чөөн-Хемчик кожуунун командасы, а үшкү черни «Восток» командасы ээлээн.

Херээжен командалар аразында бирги черни Кызылдың «Восток» командасы, ийги черни Кызыл кожуунун командасы, а үшкү черни ТывКУ-нун бирги командасы чаалап алган.

Чемпион командаларның кежигүн бүрүзүнге, ооң иштинде тренеринге, алдын медальдардан аңгыда, 8500 рубльдерни шаңнал кылдыр тывыскан. Ийги черни алган командаларга федерацияның өмү-нээзинден кол шаңнал акшаларның чартыын, а үшкү чер алган командаларга ол шаңнал акшаларның чартыының чартыын тывыскан.

ТР-ниң Хол бөмбүүнүн федерациязының даргазы В.Оюн келир чылын чемпионаттың дүрүмүн элээн чаартырын, а шаңнал акшалар фондузун ийи катап өстүрерин маргылдааны хаап тура, чугаалаан.

Юрий КӨК-ООЛ.

Ааторнуң тырттырган чуруктары.

Түңнел оюнунун бир халдаашкыны.

Тываның каайлы черинде

ЧАА КОНЦЕПЦИЯНЫ САЙГАРГАН

Тыва каайлыга Консультативтиг чөвүлелдин хуралы болуп эрткен. Хуралдың сорулгазы Тыва Республиканың Чазааның, яамыларның болгаш ведомстволарның төлээлеринге, ДЭАЧ киржикчилеринге РФ-тиң кызыгаарына чоок турар черлерге барааннарның документилен долдурарының болгаш каайлы хыналдазының Концепцияларының негелделерин, оон Россия Федерациязының кызыгаар кыдында субъектилеринге ажыктыын, Концепцияны херек кырында боттандырып турда, туруп болгу дег, берге байдалдарын таныштырып сайгарган.

Тыва каайлының начальниги В.Вальков эге сөс ап чүве чугаалааш, барааннарның каайлы документилен долдурарын кызыгаар районнарныче шилчиткенини дугайында айтырыгның шийтирин 2008 чылдың август айда Россияның Федералдыг каайлы албаны хүлээп алган. Оон бээр бүдүн Россияда ол Концепцияны калбаа-биле сайгарып чугаалажып турары оон уjur-дузазының чугулазын айтып турар. Бо хүннерде Концепцияны боттандыра шугум езугаар амгы үеде каайлы документилен долдурары херек кырында Москва болгаш Санкт-Петербург хоорайлардан Москва болгаш Ленинград областарыне үндүргөн. Россия Федерациязының кызыгаар кыдында субъектилеринге каайлы документилен долдурарын шилчидери-биле транспорт-логистиктиг инфраструктуразын тургузарының айтырыглары шийтирилген турар.

Кызылда база тодаргай хемчеглерни чоруткан: автомобиль транспорт-биле кызыгаар эртер барааннарның каайлы документилен долдурар каайлы терминалының турар черин тодараткан, ол терминалдың тудуу турар чер участогун курлавырлаар талазы-биле ажалдар эгелзэн.

Концепцияның кол негелделери-биле, оон кызыгаар кыдында субъектилерге ажык-дузазы, мурнады боттандыра хемчеглер-биле чыылганнарны каайлы начальнигиниң каайлы хыналдазының талазы-биле бирги ораакчызы Е.В.Пинясова таныштырган. Концепцияның кол сорулгазы – Рос-

сияның экономиктиг айыыл чок чоруун болгаш оон бараан бүдүрүкчүлериниң сонургалын каайлы чагыргазының ажил-чорудулгазын экижиткеш хандыраы, Россия Федерациязының кызыгаар кыдында субъектилериниң инфраструктураларының хөгжүлдезинге идиг бээр, төп болгаш кызыгаар кыдының субъектилериниң инфраструктураларының аразында хөгжүлдениң деңгээлэе чоруун узуткаары, а ол ышкаш өзүп олурар даштыкы садыг-саарылганың өзүп турары-биле улуг хоорайларда транспорттун хөй шимчээшкенин кудуладыры.

Бердинген Концепцияны боттандыраы Тыва Республикага ажык-дузалыг: республиканың транспорт комплекзиниң хөгжүлдезиниң дүргедээр аргазы, каайлы херектериниң, каайлы-логистиктиг бизнестин болгаш оон аайы-биле тыптыр сайгарылкы ажил-чорудулганың, оон иштинде түр шыгжаар складтарның ээлери, каайлы складтарының ээлери, каайлы сөөртүкчүлериниң, каайлы брокерлериниң тыптып, идепкейлиг хөгжүү аргазы, Концепция баш удур медээлээр болгаш электроннуг арга-биле декларация долдурары дээн ышкаш амгы үениң информативтиг технологияларын ажыглаарыне угланган, ол Интернет четкиин, хоорайлар аразының болгаш чурттар аразының харылзааларын ажыглаарына эпиг, тодаргай санныг чаа ажилчын олуттарны тургузар, социал адырны хөгжүдөр, республиканың үндүрүг төлөкчүлериниң баазазын улгаттыра аргалыг болур.

Концепцияны чедишкенин боттандыраына эрттирилге пунктуларының чанынга болгаш кызыгаар кыдының районнарына бедик сайзыралдыг инфраструктураны тургузары чугула. Бо хүннерде каайлы ажил-чорудулгазының девискээринде амгы шагның негелдезинге дүгжүп турар 3 эрттирилге пунктулары туттунган болгаш олар ажилдап турар. Ынчалза-даа ол кызыгаар кыдының районнарына каайлы документилен долдурарын шилчидип бээр талазы-биле айтырыгларны боттандыраына чедишпес.

Боттарының илеткелдеринде Тыва каайлының удуртукчулары кичээнгейни чүгле каайлы инфраструктураларының объектилерин хөгжүдериңе эвес, а янзы-бүрү хүлээлге-угланышкыннарлыг объектилерни тудар болгаш хөгжүдериңиң чугулазын демдеглээн. Кызыгаар кыдының районнарының хөгжүлдези ажилга бедик мергежилдиг специалистерни хаара тударына, тудуг тудуп турар үеде-даа, оон соонда анаа ачы-дуза чедирилгезин хандырып ажилдаарына-даа немелде ажилчын олуттарны тургузарына эпиг байдалды тургузар. Республиканың болгаш муниципалдыг деңгээлде күүсекчи эрге-чагырганың органнары-биле каайлы хуу-күрүне кады ажилдажылганың байдалына ажил-ишчи ниитилелди хаара тудуп, сырый кады ажилдааш, каайлы документилен долдурар талазы-биле Концепцияның болгаш РФ-тиң күрүне кызыгаарына чоок черлерге барааннарның каайлы хыналдазының тодараткан сорулгаларын боттандыра талазы-биле эки түннелдерни чедип алыр аргалыг.

Консультативтиг чөвүлелдин хуралын хаап тура, Тыва каайлының начальниги В.Вальков Концепция кызыгаарже үнүп турар девискээрге, Тыва Республикага, таарымчалыг болур уjurлуг, Тыва каайлы республиканың девискээринге ону боттандыра дээш, чугула хемчеглерни алыр деп демдеглээн.

Төрүттүнген хүнүдөр-биле!

Өвүр кожууннун Дус-Даг сумузунда чурттап чоруур Өвүр кожууннун начын мөгези, Дус-Даг ортумак школазының тренер башкызы **Буян Николаевич ДУВЕНДЕЙГЕ** 40 харлаан юбилейин база оглу **Ай-Чүрек Буяновичиниң** 18 харлаанын таварыштыр адашкыларга аас-кежикти, амыдырал-чуртталгазына ак орукту, быжыг кадыкшылды, хөй-хөй чедишкенин база бодап чоруур күзелдери бүдүп чорзун деп сеткиливис ханызындан күзедивис.

Өөнүң ишти, оолдары, чуржааттары.

Кызылда чурттап турар Сүт-Хол чурттуг чаңгыс чер-чурттугларынысты июль 2-де 5 пакта «Центр Азии» тураскаал чапынга чыгырып чалап тур бис. Наадым эрттирериниң талазы-биле чугаа болур.

Оргкомитет.

СПУТНИК СУУРДА ЧУРТТАП ТУРА АБОНЕНТИЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

«Тывасвязьинформ» ажык акционер ниитилел июль 1-ден 10-га чедир телефон номерлерин станцияга солуурун дыңнадып тур.

Харылзажыр телефоннары: 2-33-31, 2-17-03.

Дыңнадыг

Чаа-Хөл кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының кежигүнү бүрүн эргезин хуусаа бетинде соксатканы-биле холбаштыр Тыва Республиканың Төп соңгулда комиссиязы Россияның Күрүне Думазынга, Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарына депутат мандаттарны хуваарына киржиринге чөпшээрелдиг кандидаттар даңызын идип үндүргөн политиктиг партияларга, Чаа-Хөл кожууннун Төлээлекчилер хуралының бодуна, соңгукчуларның чурттап, ажилдап, албан-хаап, өөренип турар черлериниң аайы-биле Чаа-Хөл кожууннун (шийтирилеп бадылаар эргелиг чаңгыс кежигүн) девискээр соңгулда комиссиязының составының кезин немей тургузар талазы-биле саналдарны хүлээп ап эгелээриниң дугайында дыңнадып тур.

Чаа-Хөл кожууннун девискээр соңгулда комиссиязының составының саналдарны бо дыңнадыг парлаттынган хүнүнден эгелээш, он хонук дургузунда кирип болур. Саналдарны кирир адрези: 667000, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Чүлдүм, 18, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы, каб. 210, телефону (39422) 2-10-09.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

ЭЛЕКТРОННУГ ХЕВИР АЖЫКТЫГ

Россияның Федералдыг каайлы албаны болгаш даштыкы экономиктиг ажил-чорудулганың (ДЭАЧ) киржикчилери-биле барааннарны болгаш транспорт дериг-херекселдеринге декларация долдурарын электроннуг хевирге кылырының дуржулгазын кирир болгаш калбартыр талазы-биле идепкейлиг ажил чоруп турар. Декларацияның ол хевирин декларация дужаарының кызыгаар эртип турар барааннарның дугайында медээлерни бээриниң чаңылчаан «саазын» хевиринге бодаарга, эң эпиг хевирин болуп турар.

Сибирь регионунун каайлы органнарына декларацияны электроннуг хевирге долдурары 2005 чылдың апрель айдан эгелеп ажыглаттынып эгелзэн. Сибирь каайлы эргелелиниң Алтай, Иркутск, Новосибирск, Красноярск, Кемерово, Омск болгаш өске-даа каайлы эргелелдериниң 21 каайлы постуларында ажыглаттынып турар.

ДЭАЧ киржикчилери электроннуг хевирге декларация долдурарын чүктүң каайлы декларациязын хүлээп алгаш, үндүреринге чедир чартык шактан хөй үе ээле-вес, каайлының шупту чогуур хыналдаларын эртерде, үени оранчок камнап алыр эки хевирлеп көрүп турар. Кончуг чугула чүве: бараан-ны чурттан үндүр азы кири сөөртүп

турар кижилер каайлы инспектору-биле дорт чугаалашпас. ДЭАЧ киржикчилери электроннуг почта-биле каайлы декларациязын электроннуг чургайлыг ат салышкыны-биле, а ол ышкаш өске чугула медээлерни каайлы органының адрезинче баш бурунгаар Россияның каайлы девискээринче бараан-ның ээриниң мурнунда чорудуп-тар. Түннелинде ДЭАЧ киржикчилерин эрттирери көскүзү-биле экижири, даштыкы садыг-саарылга идепкейжири, ынчангаш каайлы төлевирлери өзер.

Декларация долдурарының электроннуг хевирин ажыглаары тыва сайгарлыкчыларга улуг уjurдузалыг. Күштүг болуп турар хоойлужулдулга езугаар Тыва каайлы чамдык барааннар-биле каайлы операциялары чорудар эргези чок,

чижээ, арга-арыг болгаш ыяштан материалдар. Оон-биле чергелештир декларацияның электроннуг хевирин эргези хамаанчокка кайы-даа каайлы органына кирип болур.

Бо хевириниң эпиг аргаларын көрүп тура-ла, тыва ДЭАЧ киржикчилери ону ам-даа ажыглавын турар, ынчалза-даа декларация долдурарының электроннуг хевирин кирирениң дугайында саналдарны илередип турарлар.

Декларация долдурарының электроннуг хевирин ажыглаар айтырыглар талазы-биле чугула тайылбырларны Тыва каайлыга кээп билип ап болур.

Наталья МОНГУШ,
Тыва каайлының хөй-ниити-биле харылзаалар талазы-биле специализи.

«ШЫН» СОЛУНУ ДАМЧЫШТЫР

Эрзин кожууннун Сарыг-Булуң сумузунун хүндүлүг чурттакчызы, күш-ажылдың хоочуну, ажы-төлүнүң болгаш хөй санныг уйнуктарының энерелдиг кырган-авазы **Намчалмаа Сонусовна ИДАННЫ** сөөлгү оруунче үдешкен ырак-чооктан келген бүгү-ле төрелдеривиске, адаш-кудаларыныска, чуржуларынга, чээннеринге, Кызыл-Сылдыс ортумак школазының коллективинге, эш-өөрүвүске, дөргүл-төрелдеривиске берге үеде бистиң кажыды-лывысты денге үлешкен, моральдыг болгаш материалдыг дузазын көргүзүп турган бүгү-ле чонувуска четтиргенивисти илереттивис.

Ажы-төлүндөн, уйнуктарындан.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.

Кол редактор **С.С.МОНГУШ.**

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун ораакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyn@tyva.ru, (shyn@tyva.ru).

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9130. Чагыг 71. Номерни парлагже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САҢЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тывакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезинге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодаалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.